

שהכפירה ביסודה היא תוצאה של תהליך האמנציפציה, והחילון הוא תופעה חולפת ביהדות, כיוון ששורשיה חיצוניים. לדעתם, התכנסות העם בארצו תשים קץ לתופעה זו. גישה זו מתבססת על גישה מיסטית הטוענת שבלב כל אדם מישראל ניצוץ יהודי, גם אם הוא שקוע בחטא. לפיכך יש להבחין בין ה"גאולה הטבעית" שמבצעים עם עוברי עבירה לבין "הגאולה הניסית" שהיא לעתיד לבוא. שיתוף הפעולה עם החילונים בשלב הראשון, אינו גורם סכנה של ממש, שכן אין לו דבר עם הגאולה הניסית. תפיסה זו התקיימה עד להופעת "הפרקציה הדמוקרטית" – "הציונות הרוחנית" – שסיכנה וזעזעה את אמות-הסיפים של התפיסה התיאולוגית שהוצגה לעיל⁵⁵.

מיד לאחר הקונגרס הציוני הראשון, ב-1897 עורר אחד העם סערת-רוחות. בצינו, כי "רעיון מדיני שאינו נשען על הקולטורא הלאומית מסוגל להסב לב העם מאחורי הכוח הרוחני שבו, ולהוליד בקרבו נטייה לבקש כבודו בהשגת כוח גשמי וממשלה מדינית על-ידי זה ייפסק החוט המקשרו עם העבר ויישמש הבסיס ההיסטורי מתחתיו" (אחד העם, תשי"ט). לשון אחר, לא מדינה, אלא "מרכז רוחני", שמרכזו "תרבות יהודית", שבהגדרתה ובמהותה היא חילונית ובחיצוניותה מסורתית (קליפה) השואבת ממסור הנביאים. הסכנה שראו הציונים הדתיים בניסיון להגדיר תרבות עברית חילונית הייתה רבה⁵⁶.

אחד העם וסיעתו התכוונו להגשים את מפעל התחייה הלאומי בהדגישם את הצורך לפתח תרבות לאומית בארץ-ישראל, אך במה התמקדה כוונתם?

הכוונה הייתה למטען של זכרונות לאומיים כגון: מאורעות היסטוריים, סיפורים, מנהגים, ארחות-חיים, סמלים, דברי-הגות וכד'. משמע, ארץ-ישראל עמדה במרכז תפיסתו כמחסום נגד "צרת היהדות" – כלומר, סכנת ההתבוללות⁵⁷, מאידך יחסה של "הפרקציה הדמוקרטית" לדת במובן הפולחני הנורמטיבי, היה עויין⁵⁸. זאת אף-על-פי שבכל סיטואציה עתידית ניתן משקל סימבולי-חיצוני במהותו, "קליפה", למונחים, סמלים, מוסדות וכו'. השאובים מן המסורת והדת היהודית, אין לטעות בכוונה האמיתית של האחד העם וה"פרקציה הדמוקרטית", הם ביקשו הלכה ולמעשה לעקר את הדת היהודית מעיקרה ולהשתמש רק ב"מעטפת" הסמנטית-סימבולית⁵⁹.

הקונגרס הציוני החמישי (1901) החליט בלחצה של "הפרקציה הדמוקרטית" להטיל חובת חינוך לאומי על כל הציונים. אף שלהחלטה זו לא היה ערך מעשי, היא העידה בבירור שמגמתה של התנועה הציונית היא חינוך ליברלי-חילוני. עניין זה היה המניע לייסודו של המזרח"י. מטרותיו העיקריות היו אפוא להילחם נגד הקולטורא בעלת ציביון חילוני, שמייצגה הבולט הייתה הפרקציה הדמוקרטית. לפיכך נשמעה הדרישה, בוועידת היסוד של המזרח"י בוויילנה שחבר-המזרח"י יוכל להיות רק ציוני השומר תורה ומצוות ובשלמותו. בסופו של דבר נקבע בתקנון המזרח"י כי יוכלו להצטרף לשורותיו ציונים-חרדים וכל ציוני-מתון, המסכים להשקפת-עולמו של המזרח"י. גם שמו של המזרח"י = מרכז-רוחני, מעיד על תכליתו: מאבק ב"ציונות הרוחנית" של אחד העם. קו התעמולה של המזרח"י התמקד בעיקר ב"שאלת הקולטורא", בכל העניינים האחרים תמך המזרח"י בקו-המדיני שהציג הרצל, בעוד שאחד העם מתח עליו ביקורת חריפה. קו פעולה זה תאם לחלוטין את האינטרסים של ב"ז הרצל, ומכאן מסתבר מדוע היו קשריו עם המזרח"י מיוחדים וחמים⁶⁰.

קו פעולה שני, או "חזית שנייה" של המזרח"י שללה את עמדתם העויינת של כמה "מגדולי הדור" של העולם הרבני, ובעיקר את כתבי הפלסטר של "הלישכה השחורה" בקובנה. הציונים הדתיים חשו שאם לא ינקטו צעדים הפגנתיים, אשר יחלישו את עמדתם האנטי-ציונית של כמה מגדולי הדור, עלול להיווצר רושם בדעת הקהל של שומרי אמוני ישראל, שהתמיכה בציונות פירושה החד-משמעי הוא: נטישת המסורת והדת⁶¹.

בעיות קשות ומסובכות עמדו בפני המזרח"י: למזג תפיסות מודרניות בעולם מסורתי; הסכנה הגדולה שבעירעור סמכותם של "גדולי תורה", שרובם התנגדו לציונות בשל אופיה החילוני; השאלה הרגישה האם מבחינה הלכתית מותר "להתחבר לרשע", ויתרה מזו, האם ראוי שתחיית העם בארץ הקדושה תיעשה בידי "עוברי עבירה לתאבון", האין בכך משום "מצווה הבאה בעבירה"? האם בעיסוק ביישובה של הארץ והפרחת שממותיה יש משום ביטול תורה? מהו היחס לבני היישוב הישן-הדתי השולל את הציונות? שאלות הנוגעות לקיום המצוות התלויות בארץ, כגון: חידוש הקרבת קורבנות, מצוות השמיטה וכד'⁶².

בעיניים של השאלות המסובכות שניצבו בפני המזרח"י, גיבש הרב ריינס אידיאולוגיה פרדוכסלית "הציונות אין לה דבר עם הדת". כלומר, היא ניטרלית ואין לה כלום עם השאיפה לגאולה. לאחר שהרב ריינס שלל את אופיה המשיחי של הציונות, נקרא הציבור הדתי והחרדי לתת את ידו למפעל הציוני, כיוון שאין הוא חורג משאר המפעלים הכלולים בהגדרה הכללית למצוות צדקה. עמדה זו של המזרח"י פגעה בעוצמתו והוא נהפך לגורם שולי וחלש בקונגרסים הציוניים. מעמדו זה נמשך עד הקונגרס העשירי (1911). מאז סיגל לעצמו עמדה אקטיבית במיוחד ב"שאלת הקולטורה", ובעיקר בכל הנוגע למימושה בארץ-ישראל⁶³.

הציונים הדתיים החליטו להתארגן למערכה פוליטית, בתוך התנועה הציונית, לשם סילוק "שאלת הקולטורה" מן המסגרת של התנועה הציונית.

מסתבר שנסיבות לידתו של המזרח"י קבעו במידה רבה את דמותה של הציונות הדתית בראשיתה, משמע, עם הקמתו היה שרוי בקונפליקט-רעיוני נוקב בין אורתודוקסיה אנטי-ציונית לבין ציונות-חילונית. המזרח"י דחה את שתי החלופות הללו בהכריזו על דבקתו "בלאומיות דתית" אך התלבט זמן רב כיצד למלא מושג זה בתוכן קונסטרוקטיבי. למעשה במשך "100 שנות הציונות" נשארה שאלה זו הדילמה הבסיסית והקיומית של הציונות-הדתית.

מהי, אפוא, תורתה של המזרח"י? אין אנו מתכוונים במסגרת צרה זו לקיים דיון שיטתי ומעמיק, אלא לבחון את תורותיהם והשפעתם של שניים ממנהיגי הבולטים, אף-על-פי שלא כיהנו בתפקיד רשמי בתנועה: הרב יצחק יעקב ריינס והראי"ה קוק.

מייסד תנועת המזרח"י ומנהיגה הרוחני בשנות התהוותה היה הרב יצחק יעקב ריינס (1838-1915). נולד בקרלין שבליטא ועלה עם אביו לארץ-ישראל בעודו ילד. אביו נאלץ, מפאת קשיים מרובים, לחזור לליטא. הרב ריינס למד בישיבת וולוז'ין. כתב עשרות ספרים בתחום היהדות. היה ידוע כלמדן מובהק, וגיבש שיטה של לימוד התלמוד על-פי חוקי ההיגיון. שיטתו קובצה בספרו "חותם תוכנית" (מגנצא, תר"מ) וזכתה "להסכמות" של גדולי הרבנים. בשנות ה-80 של המאה ה-19 הגה את רעיון "הישיבה התיכונית", לאמור, שילוב לימודי חול בעולם הישיבות. הרעיון הקדים את זמנו ונגנז בשל התנגדותם הנחרצת של

הרבנים החרדים. הרב הצטרף לתנועה הציונית לאחר הקונגרס השני, וזאת לאחר שבדק בקפידה את עקרונות התנועה הציונית, ונכבש לה בכל ליבו ונעשה מעריץ גדול של הרצל. עם שובו מהקונגרס השלישי (1899), נעשה פעיל במחנה הציוני-דתי. למעשה לא מילא תפקיד רשמי כלשהו, שכן ציוני רוסיה הדתיים העדיפו על פניו את הרב ש"י רבינוביץ. הרב ריינס נרתם למלחמה נגד מתנגדי הציונות, וכינס את דעותיו בעניין זה בספרו "אור חדש על ציון" (וילנה, תרס"ב) (להלן נציג את עיקרי דבריו הנזכרים בספר). באמצע תרס"ב כינס ועידה בוילנה, בה לקחו חלק 72 ציונים-דתיים שהגיעו מערים שונות, ובהם 24 רבנים. ב"וועידת וילנה" נוסדה תנועת המזרח⁶⁴.

כאמור, עיקרי השקפתו של הרב ריינס כונסו בספרו "אור חדש על ציון" (וילנה, תרס"ב). בספרו סותר הרב ריינס את טענות מתנגדי הציונות. להלן עקרונות תורתו, המובאים בספר:

א. אין לציונות קשר עם הגאולה הניסית, לפיכך אין היא אסורה.

ב. אין לציונות קשר עם השאיפה ל"קולטורא" בסגנון אחד העם וה"פרקציה דמוקרטית". כלומר, אין היא עוסקת ביצירה חילונית.

ג. אין בעצם כל פסול בהתחברות עם "חופשיים", שכן יש להפריד בין התחברות "תכליתית", שהיא רעיונית ורוחנית לשם ייעוד משותף, לבין התחברות "אמצעותית", שהיא לצרכים פרגמטיים.

ד. התעוררות ה"חופשיים" לרעיון הציוני אינה נובעת מתוך מניעים חילוניים, אלא היא בעצם תרופה למשבר הזהות היהודי.

ה. הציונות היא מרפא למצבו הלא-טבעי של העם בגלות, ויעדה להביא לשיפור חומרי וגם למרפא רוחני עם כינוס העם בארצו⁶⁵.

בדבריו פונה בעצם הרב ריינס אל החרדים המתנגדים לציונות, בדיוק כפי שפונה אל החילונים. לחרדים מסביר הרב ריינס מדוע הציונות מותרת וקורא להם להצטרף אליה למען יצירת רוב בתנועה, כדי שיוכלו להשפיע על ביצוע מטרותיה העתידיות ברוח הציונות-הדתית, ולחילונים קורא לשיתוף פעולה.

הרב ריינס היה עקיב בתמיכתו בציונות. גם לאחר שהתקבלה ה"פרוגרמה הקולטורלית", שהציג סוקולוב לפני צירי הקונגרס העשירי (1911) הנוגדת את עמדתה של המזרח"י, נשאר הרב ריינס בתנועה, אף-על-פי שהחלטה בעניין הקולטורה הביאה לפרישתם של כמה מחשובי המנהיגים בתנועת המזרח"י שבמערב אירופה, ולייסודה של "אגודת ישראל" (1912). בקונגרס העשירי הסכים הרב ריינס לפשרה, על-פיה יכיר הקונגרס בקיומם הלגיטימי של שני זרמים בחינוך הציוני. בפשרה זו הונח המסד לייסודו של החינוך הממלכתי-דתי⁶⁶.

הרב קוק מתח ביקורת נוקבת כלפי המזרח"י. הוא טען שאין מקום ל-MODUS VIVENDI פוליטי ופרגמטיות-מדינית, על חשבון בתכליתה ויעדה של הציונות-הדתית, ואין לקבל את הקביעה של הרב ריינס והמזרח"י "לציונות אין דבר עם הדת". הרב קוק תובע שהמזרח"י יצא מתוך "הערפלות השוכנות עליו", כדי לסלול את הדרך להצטרפות דתיים רבים לתנועה. הרב קוק, אפוא, רואה קשר ברור והדוק בין ציונות וגאולה. לדעתו, הציונות היא ביטוי למהותה של הדת עצמה. לצורך זה הוא מבחין בין רוחה הפנימית של הציונות, שכוח המשיח מפעם בה, לבין גילויה החיצוניים-החילוניים העתידים לחלוף⁶⁷.

הרב אברהם יצחק הכהן קוק (הראי"ה 1865-1935). נולד בגריווה (לטביה) למשפחת מתנגדים מצד אביו וכנצר לחסידי חב"ד מצד אמו. למד בישיבות: לוצין, סמורבון, וולוז'ין ופונבז שבין יצא שמו כעילוי. ב-1904 עלה ארצה וכיהן כרבה של יפו והמושבות. הרב ידוע בפסיקותיו ההלכתיות, כגון בשנת השמיטה (1910) התיר חלק מעבודות הקרקע ליהודים בתנאי שימכרוה לנוכרים⁶⁸.

הגותו של הראי"ה מעוגנת בעיקרה בעולם הקבלה. בין היתר, התמודד בשאלת הכפירה והחילון, וראה בהן תופעות זמניות וחולפות. לדעת הראי"ה, עצם ההתעוררות הלאומית עשויה להשיב, כאמור לעיל, את החילונים אל הדת. הראי"ה לימד, שתהליך הגאולה של שיבת-ציון ובניין הארץ הוא בו בזמן תהליך אלוקי מוחלט ותהליך אנושי מוחלט: "כל העולם ומלואו, כל סבכי התולדה וכל יצרי מעלליה אינם כי אם צעדים שאורו של משיח הולך וצועד בקירבה"⁶⁹ או "הכל אלוקי ובו זמנית הכל אנושי! ודאי שאדם המתוודה, אינו מצטדק שה' גרם לו לחטוא"⁷⁰.

הראי"ה יצא בדברים חריפים נגד החוגים הדתיים האנטי-ציוניים שחרדים מפני שיבת-ציון ובניין הארץ, הואיל והם מרוקנים כביכול את ריבוננו של עולם מן ההיסטוריה, ועל כך כותב: "אופיה של הגאולה הבאה לפנינו, שראשית צעדיה הננו חשים ומרגישים, הוא תוכניותה של כנסת ישראל", אין היא באה מבחוץ "בלא קריאת שם, בלא מגמה מבוררת. הכל הוא אור ה' "⁷¹, משמע, מקור הגאולה הוא ריבוננו של עולם, אך היא מופיעה על ידנו ומתוכנן, ומתרחשת עתה. אם כן, על-פי משנתו של הרב קוק, נתפסת הציונות במושגים של קודש (בניגוד לתפיסתו של הרב ריינס), מן הדין שגם המוציאים אותה לפועל יהיו במעלת קודש, גם אם הם חילוניים⁷².

הציונות לא הייתה בפועל תנועה של תשובה וחזרה לדת לאותם יהודים חילוניים שהלכו בדרך האמנציפציה. להיפך, המציאות החדשה של אפשרות לפתרון "משבר הזהות היהודי" בדרך חילונית, יצרה מצב שמבחינת רוב הרבנים נתפסה הציונות כמעכבת את הגאולה⁷³. לפיכך ניתן לומר, שבקרב הדתיים התפתחו שלוש גישות ביחס להתעוררות הלאומית היהודית. גישה אחת, של הרבנים הדוחים את הציונות, זו גישה הדבקה ללא סייג בתפיסה המשיחית המסורתית והפסיבית. גישה זו מציגה את הציונות כמהלך אנטי גאולתי, כדחיקת הקץ קודם עיתו. גישה שנייה, שפותחה על-ידי מבשרי-ציון ועברה לגולים שונים, נקטה עמדה משיחית פעלתנית וראתה את היוזמה הלאומית כמהלך של גאולה. לגישה זו יש לצרף את עמדתו של הראי"ה קוק שעמיקה את חזון הגאולה וראתה בציונות דרך להחזרת הבנים הרחוקים לתורת ה', לארץ הקודש ולשפת הקודש. לאמור, הרב קוק ראה בציונות היענות אנושית לקריאה אלוקית, בתור תגובה חיובית ליוזמה עליונה גואלת. הגישה השלישית, שנוסחה על-ידי מייסדי המזרח"י, ביקשה לבודד את השאלה הלאומית ואת התנועה הציונית מן התקווה המשיחית ולבחון את המעשה הלאומי על-פי אמת-מידה שלפיה נבחנת כל פעילות היסטורית חיובית⁷⁴.

למרות קשייה האידאולוגיים של "הציונות הדתית" להשתתף בתנועה שהיא חילונית בהגדרתה, בדרכה ואף ביעדיה, לא ניהלה מעולם מדיניות כיתתית בתנועה הציונית. תנועת "המזרח" עמדה תמיד במרכז של התנועה הציונית, גם בעמדותיה הפוליטיות החברתיות, וגם בהשתתפותה הפעילה בעיצוב מפעליה של התנועה בארץ-ישראל

ובמאמציה הדיפלומטיים בעולם. הציונות הדתית הגנה יותר מכל גורם אחר בתנועה הציונית על הקונסנסוס הלאומי-ציוני, והכריעה לטובת קונסנסוס זה בעיתות משבר, לדוגמא: היא תמכה בתוכנית אוגנדה, למרות שהסתכנה באשמה של בגידה במסורת היהודית: היא הסתייגה מהמלצות החלוקה של ועדת-פיל, אך בסופו של דבר השלימה אתן בפועל; לציונים הדתיים היה חלק נכבד בהתיישבות, בהגנה ובעלייה הבלתי-לגאלית לארץ-ישראל וכו'. התייצבותה במרכז המעשה הלאומי-ציוני לא נבעה מסתגלנות ולא מאינטרסנטיות. קביעה זו מוכיחה שהציונות הדתית לא הייתה בגדר נספחת לתנועה הציונית, אלא פעלה בתוכה כגורם קבוע ובעל משקל⁷⁵.

השאלה העומדת על הפרק: האם במציאות המתהווה במדינת-ישראל, שבה השסע בין הדתיים לחילונים מעמיק והולך, תוכל הציונות הדתית להמשיך ולפעול מתוך שיתוף פעולה מלא עם החילונים. או שמא אנו עומדים לפני קו-שבר שיוליד הסתגרות, ניתוק וחס וחלילה מלחמת תרבות?

4.3. הבקיעים ב"זהות הלאומית" – הדילמה בהווה

המחלוקת העמוקה ששורשיה התגלו בקונגרסים הציוניים הראשונים, בשאלת "הקולטורא", לאמור, איזה צביון תרבותי וערכי יאפיין את הפעילות הלאומית היהודית, החרף עם קום המדינה. למעשה עומדים אנו כיום לפני פתחה של מלחמת תרבות. במדינה צעירה שמרובים בה השסעים, והעומדת על נפשה במאבקים במישור הלאומי, המדיני, הכלכלי וכד' – התערערו הקונסנסוס הלאומי בשאלת היסוד של "הזהות הלאומית", מסוכנת לעצם קיומה. אנו ננסה להתמקד בעניין "קו השבר" בין חילוניים-לדתיים; בין הדתיים לאומיים-לחרדים, ובין פוסט-ציונים לציונים.

א. קו-השבר בין חילוניים לדתיים

השאלה הבסיסית ביחסים שבין שתי "קהילות המשנה" הללו בחברה הישראלית היא: האם הקיטוב המחריף מוביל להיווצרות שני עמים?

דוד בן-גוריון לחם למען התפיסה הממלכתית. עיקר דאגתו הייתה לקעקע את קהילות המשנה שנוצרו-בתקופת טרום המדינה – סביב המפלגות הפוליטיות, ואשר צידדו במוצא האתני יותר מאשר בייחודה היהודי של המדינה. למעשה כשל בן-גוריון במשימתו. במדינת-ישראל דהיום, קיימים שני ציבורים השונים בתפיסתם היסודית באשר להגדרתה של "מדינה". קבוצה אחת מגדירה את זהותה הקיבוצית כמושרשת "בקהילה מוסרית", המתבססת על קשרים וסמלים קדמוניים. ציבור זה סבור שלמדינת-ישראל יש תפקיד חשוב בתפיסת יהדותם; מבחינה סוציולוגית כולל ציבור זה בעיקר דתיים, ספרדיים ומיעוטי – השכלה. ניהול המדינה שלא על-פי החזון והמטרה, על-פי גירסתם האידאולוגית והפוליטית, עלולה להוביל לשינוי קיצוני ביחס אליה. לעומתם קיימת קבוצה קטנה יחסית המורכבת מבחינה סוציולוגית ברובה מחילונים, אשכנזים ובעלי השכלה גבוהה והעוסקים במקצועות כגון: משפט, צבא, שירות-החוץ וכן אקדמאים – בעיקר במדעי החברה, הדוגלים בממלכתיות. קבוצה זו שוללת למעשה את התוכן היהודי של המדינה ונאמנה באופן קיצוני ל"מודל המערבי של מדינה", לאמור, רואים במדינת-ישראל "קהילה אזרחית" המתבססת על אמות-מידה אוניברסליים. לפי השקפתם תפקידה של המדינה לספק שירותים ולשמור

על זכויות הפרט. בתוך קבוצה זו ישנה תת-קבוצה קיצונית יותר – "הפוסט ציונים", שלעמדותיהם נתייחס להלן. גישתם מעודדת למעשה מחוייבות מינימלית למדינה. תופעה זו מאיצה משבר בזהות הלאומית, ומוכרת גם במדינות מערביות ליברליות, אך סכנתה רבה יותר במדינת-ישראל מהטעמים שהצגנו לעיל. מסתבר אפוא, שאפילו

בגישתו של הציבור ובתפיסתו את המושג "מדינת-ישראל" קיימת דיכוטומיה⁷⁶.

לקו-השבר בין חילוניים לדתיים יש גם היבט פוליטי-ערכי, הקשור בשאלת המשך "השליטה" (?), "ההתנחלות" (?) בשטחים ש"נכבשו" (?) "שוחררו" (?) בעקבות מלחמת ששת-הימים. שאלה זו בדין, או שלא בדין קשורה גם היא ליחסים בין חילוניים לדתיים; שכן בבסיסה מונחת שאלה חשובה ומרכזית: מהי זכותנו על ארץ-ישראל? האם תוקף זכותנו נובע "מכוח התנ"ך", על-פי אמרתו המפורסמת של בן-גוריון: "התנ"ך הוא המנדט שלנו על זכות העם היהודי בארצו", או זכותנו נובעת מכוח מוסרי הומני אחרי? אם כן, מהו? הרי קשה לקבל כקביעה מוסרית ששטחים "נכבשו" ב-1967, והם "שוחררו" אם נכבשו ב-1947? במיוחד נוכח העובדה שבשטחי 1947 ישבה אוכלוסיה ערבית מאות בשנים, וחלקה גורש בכוח ובמכוון עם קום המדינה. האם בפנינו התנגשות בין שתי גישות מנוגדות: האחת מסורתית-לאומית הרואה באדמת ארץ-ישראל "קדושה" ובתהליך "ההתנחלות" – גאולה משיחית; לעומת גישה ליברלית-חילונית המבססת את עמדותיה על הסכמות בינלאומיות ו"ריאל-פוליטיק" של תן וקח? האם הנוקטים עמדה של "ריאל-פוליטיק" קיימו בשני העשורים האחרונים לקיום המדינה "פעילות ציונית" בסגנון "המתנחלים", בתוך "תחומי הקו-הירוק"? אם לא, על מה מעיד חוסר-המעש?

שמא על התערטלות ממחוייבות לאומית ברורה, בסגנון הציוני המקובל? ⁷⁷

ל"קו-השבר" בין חילוניים לדתיים יש היבטים אקטואליים ותקשורתיים, בעיקר לנוכח "מלחמת השבת" – במיוחד בירושלים, סביב רחוב בר-אילן – ובסוגיית הגיוס לצה"ל. מאחר שהעניין הפך גם לאקטואלי ולתקשורתי, ניתן להסיק ש"קו-השבר" אכן מטריד את הציבוריות הישראלית. העיתון "ידיעות אחרונות" הקדיש חלק ניכר במוסף התרבות של ערב ראש החשנה תשנ"ז לסוגיה זו. "חשבון נפש" שערכו אנשי הרוח, הספרות והפובליציסטיקה בסוגיה, מעיד על המתח והסכנה הרובצת לפתחנו; יש בדבריהם יותר ממאפייני הבעיה והפרובלמטיקה שלה, מאשר הצעות פתרון אופטימיות בסוגיה סבוכה זו. נציג מעט מדבריהם:

ד"ר דוד אוחנה (מכון ון ליר): "... כשמתבוננים בדתיים רואים שחוסר הביטחון שלהם כלפי המפגש עם העולם המודרני יוצר מגמות פונדמנטליסטיות, מחשש לאיבוד הזהות העצמית ... (לעומתם החילוניים) מרבית הספרות הפוסט-מודרנית החילונית מנותקת ממקורות יהודים אינטלקטואליים, מהמשכיות תרבותית ומרצף של דיאלוג, והופכת רדודה וקצרת השפעה..."

חיים באר (סופר): "... החברה החילונית ... מתרחקת מהרצון להגדיר את עצמה כחברה יהודית ... אילו הייתה הולכת ונוצרת כאן הווייה יהודית חילונית, ששומרת על הזיקה אל החברה היהודית ורק רוצה לשנות אותה ולהתאים אותה להווה, היה לי קל יותר".

פרופ' חוה עצינוני-הלוי (אוניברסיטת בר-אילן): "... ההזדהות המשותפת עם המפעל הציוני הולכת ומתפוררת. בקרב הדתיים הלאומיים מתגברת הזיקה הדתית לארץ-ישראל, שאינה מקובלת על ציבור החילוני. ואילו בקרב הציבור החילוני מתגברת

הגישה הפוסט-ציונית ... הולך ומצטמצם התחום שעליו יש קונסנסוס לאומי..."
פרופ' אניטה שפירא (אוניברסיטת תל-אביב): "... נמצא רוב חילוני גדול, הסובל מאובדן בטחונו העצמי ומהיעלמות האידאולוגיות ששמשו בעבר מוקדי זהות אידאיים ומוסריים ... ככל שהחרדים מנכסים לעצמם את היהדות, כך הם מביאים לקריעת הריקמה התרבותית המשותפת, המורכבת מההכרה בחשיבות הזיקה לעבר היהודי ומרצון לשמר את המורשת..."

האם יש פתרון לשסע הקשה הזה? האם ייווצרו שני עמים? רובם המכריע של אנשי הרוח המצוטטים בכתבה אינם מציעים פתרון קונקרטי. יש הטוענים, שלא ניתן ולא צריך לפתור את הבעיה, בסופו של דבר ייווצרו שני מחנות שיפרו זה את זה; לעומתם – בקוטב הנגדי – יש הטוענים, שחרדיות קצונית וחילוניות בלתי מתפשרות, הם בעצם רק קטבים על קו רצף, כשרוב הציבור היהודי שומר על דרגות שונות של זיקה ולו גם סמלית, לדת (פרופ' יורם בילו – האוניברסיטה העברית); או שהחיפוש המאחד עדיין מאפיין את רוב הציבור החילוני והדתי (פרופ' משה בר-אשר – האוניברסיטה העברית). "קו-השבר" אינו מפריד רק בין המחנה החילוני לדתי, אלא גם בין הדתיים-הלאומיים לחרדים. ההבדלים בין שני מחנות אלו מעידים גם הם על "משבר בזהות הלאומית".

ב. קו-השבר בין דתיים-לאומיים לחרדים

רובם המכריע של גדולי ישראל התנגדו לתנועה הציונית, ולא הושפעו כלל ועיקר משפע הטיעונים והתימוכין התורניים שהוצגו על-ידי רבני הציונות הדתית (ראה לעיל סעיף 2 ובעיקר דברי הסיכום לתת-סעיף 2.3). לדעתם, מציאות יהודית שאינה מעוצבת על-פי ההלכה יש בה סכנה והיא בגדר "קשר רשעים"⁷⁸.

במדינת-ישראל רואים הפלגים החרדיים האנטי-ציונים כמו: "נטורי קרתא, חסידות סאטמר וה"עדה החרדית", את הציונות כהתפרצות דמונית, אנטי משיחית, מרידה במלכות שמים ובייעוד היהודי. לדירם, מדינת-ישראל מתקיימת בעידן של גלות – "גלות בארץ הקודש". לעומתם קיימות קבוצות של חרדים אשר פיתחו גישה פרגמטית ומסתגלת של חיים בצדה של המדינה, עמדה שהיא מנוגדת לגישתם של הציונים הדתיים הרואים במדינת-ישראל "ראשית צמיחת גאולתנו". אף-על-פי שהחרדים מכירים דה-פקטו במדינה, הם מסתייגים מהלגיטימציה שלה, ומתלבטים בשאלות של: ריבונות יהודית בארץ הקודש, קודם לימות המשיח, בהנהגתם של יהודים פורקי עול. כלומר, דרכם מנוגדת לזו של הציונים הדתיים, שכן הם תופסים את הציונות ואת מדינת-ישראל כניסיון להפוך את "עם הסגולה" לעם היסטורי-ארצי, גשמי, חילוני, ל"עם נורמלי" ככל העמים. הולדתה של הלאומיות היהודית, לדירם, היא בחטא גמור, משמע, היא צמחה על רקע המרידה הרוחנית בקודשי ישראל – ההשכלה, החילון והרפורמה – שהתחוללה באירופה וכתוצאה צצה ועלתה התנועה הציונית⁷⁹.

הרב ישראל אייכלר, עורך השבועון "המחנה החרדי", חסיד בעלז, נותן ביטוי בפובליציסטיקה להשקפותיהם של החרדים, שלמדו להכיר דה-פקטו במדינה, וכך הוא מגדיר את יחסם של החרדיים למדינה: "... כיום חלק מהעם שחי כאן (במדינת-ישראל) הוא בלתי מוגדר, כי ליהדות אין שום משמעות בלי תורה ואמונה. גם השלטון כאן אינו

מוגדר. זהו שלטון המדבר בשם היהדות, אבל אינו שלטון יהודי, כיוון שאינו פועל לפי חוקת התורה. מדינה שהחוק שלה בריטי ותורכי אינה מדינה יהודית. היא לכל היותר מדינת יהודים, וגם זה כבר לא ברור, כי יש פה יותר ממליון ערבים ומאות אלפי מהגרים גויים (עולים מהרפובליקות הרוסיות שאינם על-פי ההלכה, אך מוכרים כיהודים על-פי "חוק השבות" שחוקקה מדינת-ישראל, הערתי י"צ). ופועלים זרים...⁹⁰. גישתה של הציונות הדתית, מבית מדרשו של הראי"ה קוק, שונה לחלוטין ונוגדת את תפיסתו של העולם החרדי. רביצקי מכנה תפיסה זו "הקץ הדוחק" – הציונות הדתית המשיחית. תפיסה זו הגה לראשונה צבי יהודה הכהן קוק, מורה הדרך של המחנה הציוני הדתי "הגאולתי" בדור המדינה. לפי תפיסתו מפעל התחייה נעוץ כולו ביוזמה אלוקית-גואלת. החידוש בתפיסתו, שעם-ישראל מחוייב לאקטיביות ולהשתתפות במעשה הגאולה בדרך הטבע, ומשוחזר מאימתן של "שלושת השבועות" (עיין לעיל בסעיף 2.3), אדרבא, על העם לקום ולעלות "בחומה שהפסיקה ביננו לבין ארצנו" ולהשתתף בבניין הארץ מכוחה של דרישה דתית. "לא אנו דוחקים את הקץ" – נהג לומר הרב צבי יהודה קוק לשון באזני תלמידיו, אלא "הקץ דוחק אותנו". כלומר, גישתו נותנת קדימות דווקא ל"תיקון ארצי" ולהגשמה היסטורית לאומית; המפעל הציוני מגלם בחובו את התיקון הקולקטיבי, ומבטא את היענותו של כלל ישראל לבשורת הגאולה. זהו כמובן, צעד ראשון בדרך לגאולה השלמה שבסופה תתקיים גם גאולה אוניברסלית⁹¹.

מובן מאליו שקיימים הבדלים רבין ומהותיים בין החרדים לגוונים לבין הציונים הדתיים: ביחס למעמד האשה, ביחס למודרנה (מדע וטכנולוגיה), לסמלים הממלכתיים, לשירות בצבא וכו'. חשוב לציין, שמיעוטו של הציבור הדתי, זה המכונה חרד"ל = חרדי דתי לאומי, מתקרב בדעותיו יותר ויותר לציבור החרדי. הרב מ"צ נהוראי מתלבט בשאלה המהותית האם יש בתופעה זו משום תהליך, וכך הוא כותב: "האם המנטליות החרדית כמוה כאוקינוס, ואילו הציונות הדתית לא הייתה אלא גל שובב?... האם הנטייה לקליטת השקפת העולם החרדית גנוזה בעצם מהותו של האופי הדתי הנורמטיבי ...?" הבעיה נובעת מעצם העובדה שהנוער הציוני חונך שמדינת-ישראל היא רק ראשית צמיחת גאולתנו, שלב ראשון בגאולה. הנוער לא הוכשר לראות במצב הסבוך שתהווה במדינת-ישראל מרובת השסעים והמחלוקות, את המשך שלבי הגאולה. נבצר מהציבור הדתי לאומי לפתח אידיאולוגיות מורכבות, זאת בשל היותו לכאורה בין שני מחנות: החרדי והחילוני. עניין זה המורכב שבעתיים בהווה היומיומית של מדינת-ישראל, שבה עולה משקלם של הפוסט-ציונים – (עליהם נרחיב מעט להלן). הנוער הדתי ציוני מתקשה להתמודד עם שאלת מורכבות, כגון:

- א. האם מותר להתפלל לשלומה של מלכות, שמהלכיה הפוליטיים מוכרעים בידי הנהגה בעלת אוריינטציה חילונית-דמוקרטית?
- ב. האם מותר לסרב פקודת פינוי יישובים ביהודה ושומרון ובחבל עזה?
- ג. האם הממשלה, שאינם נוקטת גישה התואמת את המודל של הרב צבי יהודה קוק – הגישה המשיחית – היא ממשלה לגיטימית, שהרי היא מפקירה את קודשי ישראל ואת בטחון היהודים בידי בני-עוולה?

האם תכריע הציונות הדתית לצד החרדים, או תמשיך את "דרכה ההיסטורית" ותראה בגאולת העם והארץ את "דרך הגאולה הטבעית", כפי שראו זאת האבות המייסדים⁹². נדמה שככל שהזרם ה"פוסט-ציוני" מתגבר, כך נוטה הציבור הלאומי-דתי להסתגר ב"גטו" חינוכית, יישובית ואידיאולוגית, ומשחרר את עצמו מחובתו לשמש כגשר וקשר בין עולם המסורת והדת וכשותף פעיל ומלא בפיתוחה ובשגשוגה של מדינת-ישראל, וגוברת הנטייה מצדו לראות בציבור החילוני כמאיים על אורח-חיו.

ג. ה"פוסט-ציונים" – הציונות לאן?

הפוסט-ציונים רואים במדינת-ישראל מכשיר אינסטרומנטלי, המשולל כל קשר למסורת ולמורשת. לדעתם, תפקידה של המדינה מצטמצמים במתן שירותים ובשמירה על זכויות הפרט (ראה לעיל סעיף 4.3 קו-השבר בין חילוניים לדתיים). למעשה אין מדובר ב"זרם רעיוני" או "תנועה חברתית" מאורגנת בעלת "משנה סדורה ברורה" ותכניות אופרטיביות, אך ללא ספק מדובר בתופעה ולא בהתבטאויות של יחידים, שהחוט המקשר בין דעותיהם שולל מכל וכל את הקונסנסוס שעל-פיו הוקמה המדינה. מבחינה סוציולוגית, חלקם פובליציסטים בעלי טורים קבועים בעיתונות היומית ובמוספים השבועיים, ורובם אקדמאים בעלי הכשרה בתחומי הרוח והחברה, רובם שהו בחו"ל לשם הכשרה מקצועית ו/או עבודה והושפעו מהגישות, הרווחות בארצות הרווחה המערביות. גישתם ה"פוסט-ציונית" הושפעה מהשקפת עולמם של ה"פוסט-מודרניים", שאיפיוניה הם ליברליזם ובמיוחד אינדיבידואליזם קיצוני, המושתת על חומרות וטיפוח אגואיזם אישי וכיתתי על חשבון מוכנותם "להקריב" או "לתרום" לצורכי הכלל.

בחרנו להציג מקצת דעותיהם הנוגעות בשלושה תחומים, שיש בהם, לדעתנו, רלבנטיות לנושא הנידון: יחסם לתנועה הציונית, לשואה ולמדינת-ישראל. ננסה להצביע על הסכנה לקיומה של מדינת-ישראל כמדינה לאומית, וקל וחומר כמדינה יהודית כתוצאה של העמדות ה"פוסט-ציוניות" השוללות את הבסיס המוסרי לקיומה. נשתמש בסקירתנו הקצרה בשני מקורות:

- א. במאמרו של פרופ' דן מכמן הנקרא בשם "מכסכי הציונות", שהופיע בכתב-עת "מימד" (גיליון 5, ספטמבר 1995, עמ' 14-17, ו-28).
- ב. במובאות מעיתון "ידיעות אחרונות", זאת בשל היותו עיתון יומי בעל התפוצה הגדולה ביותר במדינה. מובן שאין אנו מתיימרים להציג מחקר שיטתי בנידון, אלא לתאר בקווים כלליים את הגישות השונות.

היחס לתנועה הציונית

1. "ההיסטוריונים הציוניים" יצרו מציאות לאומית יהודית מדומה המבוססת על ביטויים: "אחדות גורל", "געגועים למולדת", טיפוח רעיון "השיבה למולדת", לאמיתו של דבר ציבורים יהודיים בעולם היו שונים מאוד זה מזה, והם התערו במידה זו או אחרת בסביבתם. כך למשל, גירוש ספרד אינו "גורל יהודי" מיוחד, אלא חלק ממאבק הרקונקיסטה, שפגעה בעיקר במוסלמים⁹³.
2. ההנהגה היהודית הפקירה את "שארית הפליטה", מלבד אלו שרצתה להביא ארצה, כדי להשתמש בהם לקידום המטרות הציוניות⁹⁴.

ה"פוסט-ציוניים" רואים את הולדתה של "המדינה הציונית" בחטא – הישענות של האימפריאליזם הבריטי שבעזרת "כידוניו" קנו שליטה בכוח בארץ-ישראל על חשבון תושביה הערבים הוותיקים. לשון אחר, זכות מוסרית להקמת המדינה. האפליקציות המדיניות – בנוגע למהות הסכסוך היהודי-ערבי, מעמד השטחים, ההתנחלויות וכד' – ברורה מאליה, ולהלן נתייחס בקצרה לסוגיה זו.

השואה

גם תודעת השואה נחלשת. אין ספק שלקח השואה שמש כציר מאחד ומלכד בעם היהודי, וכמסד להקמתה של מדינת-ישראל "במשפט העמים", כפי שמופיע במגילת העצמאות – מתמוסס. ערעור על עצם קיומה של השואה ו/או פרשנות המטילה אחריות כזו או אחרת על התנועה-הציונית (שכאילו יכלה לפעול להצלת היהודים ובכוונה לא פעלה) יש בהם כדי לערער את המסד לקיומה של מדינת-ישראל כמדינה יהודית, שהרי בשואה הושמדו יהודים שפשעם היחידי היה, היותם יהודים, ועל יסוד זה ו"רגשות האשם" של העולם המערבי הוקמה "מדינת היהודים". תופעת הכחשת השואה חמורה ביותר, נוכח קליטתה בקרב הנוער המשתמש בהכחשת השואה כמכשיר אנטי-ממסדי.

1. אין לראות באנטישמיות תופעה המתמשכת על-פני דורות, יש לפרשה כעימותים בין יהודים לסביבתם על-פי גורמים מקומיים. כמו-כן אין לקשור את תופעת האנטישמיות לתפיסה כוללת אנטי-יהודית, אלא ליחסה להתפרצויות מקומיות, בתור יחידות נפרדות שאינן קשורות אחת ברעותה⁹⁵.
2. הציונים שתפו פעולה עם הנאצים, כדי להציל את הציונות הארצישראלית, תוך שוויון נפש והפקרת ציבור יהודי שאינו ציוני⁹⁶.
3. יש להילחם בציוניזציה של השואה ... מותר כבר סוף סוף לבקר את ההיסטוריוגרפיה הציונית ולהציע פירושים חדשים למה שהיה^{96א}.
4. יש לציין, כי אף המפלגה הנאצית לא הייתה נגועה בשנאת יהודים יוצאת דופן ... אפשר לקבוע בבירור כי השנאה בין קתולים ופרוטסטנטים במישור החברתי-תרבותי בתקופת הרייך השני הייתה עזה מזו של הקתולים או הפרוטסטנטים אל היהודים⁹⁷.
5. "נעליים מעור נאצי", פרסום המופיע בראשי חוצות בעיר תל-אביב, כדי לקדם מכירת מגפי חורף בעלי עור מבריק. ציטוט מהכתבה: "(יצרן) ... המציאו את זה בענף. קוראים לזה נאצי כי הוא יָקָה מדי, חלק חלק ... (מוכרת) מה מוזר? ... זה בכל החנויות. שחור נאצי, ככה קוראים לנעליים מבריקות אצלנו בעסק"⁹⁸.
6. חוברת צביעה תמימה למראה שהוצגה במוזיאון ישראל(ו) על-ידי "האמן" רם קציר ומיועדת להפעלת ילדים בגיל הרך, מבוססת על ספר ילדים גרמני משנות ה-30 ששמו: "אל תסמוך על השועל ועל היהודי". בין התמונות המופיעות לצביעה אדולף היטלר מאכיל עופר⁹⁹.
7. צעירים, חברי קיבוץ מעגן, שבעמק הירדן, ציירו כתובות נאציות על קירות בקיבוץ, כמו: "זיג היל", צלבי קרס וציורי דמויות המצדיעות במועל-יד. המשטרה עצרה שני בני טובים בני 18-19, אחד מהם ממתין לגיוסו לצה"ל. הם ספרו כי ציירו

את הכתובות כמעשה 'שובבות' – והתנצלו¹⁰⁰.

8. עיתון מחתרתי של נוער אנרכיסטי בשם "מלחמת המלים", המופץ ברחבי הארץ, משווה חיילי צה"ל לנאצים, מעודד השתמטות משירות צבאי וקורא למרד מאורגן נגד צה"ל. העיתון יוצא לאור על-ידי צעירים מכל רחבי הארץ, המכנים עצמם "אנרכיסטים פציפיסטים"¹⁰¹.

התייחסות למפעל ההגשמה הציוני ולמדינת-ישראל.

מהדוגמאות הספורות שנציג, משתקפת סכנה של ממש לקיומה של מדינת-ישראל מתוקף הזכות המוסרית, קל וחומר למסד היהודי במדינה.

1. הציונות היא חלק מהאמפריאליזם והקולוניזם. בניית הבית הלאומי ומדינת-ישראל באה על חשבון הפלשתינאים שנדחקו מכור מחצבתם. אם כן, המאבק הפלשתינאי בבריטים ואחר-כך במדינת-ישראל הוא מלחמת שחרור לגיטימית, לעומת ההתנחלות בארץ שאינה מוסרית¹⁰².

2. אם מחיר הציונות הוא עקירה של עם אחר, זהו מחיר כבד מדי הייתי מוותר על המדינה^{102א}.

3. קביעת מועד ממלכתי לציון הסבל שסבלו מאות משפחות פלשתיניות במהלך תקומת ישראל הוא הכרחי להבראת זהותנו¹⁰³.

4. "היועץ המשפטי לממשלה דרש להסיר את התנאי ציונות לתקצוב תנועות הנוער". כלומר, גם תנועות נוער לא ציוניות, כגון: חרדים אנטי-ציוניים, ערבים לאומניים וכו' יזכו בנתח מתקציב משרד החינוך לתנועות הנוער¹⁰⁴.

השירות בצה"ל, שעמד בעבר הקרוב במרכז הקונסנסוס הלאומי מתערער והמוטיבציה נחלשת. חשוב לציין, שבעניין זה ישנה התייחסות שלילית לציבור הדתי-לאומי, אשר נוטה להשתתף במאמץ הלאומי בהגנה ובהבטחת בטחון המדינה, הן מבחינה כמותית והן מבחינה איכותית, למעלה משיעורו הנמוך יחסית לגודל האוכלוסיה.

5. דבריו של קצין חינוך ראשי, תת-אלוף (מיל') שלום בן מנשה, בראיון לעיתונות, סמוך לשחרורו מצה"ל: "נשבר מחסום הבושה. יש כל מיני "אלילים" שהשתחררו מצה"ל ופעם לא היו מעזים לדבר על-כך. היום מקבלים לגיטימציה ... אפילו במגזר של הקיבוצים יש התחלה של משבר בעניין זה. יש יותר מקומות ויותר מגזרים שבהם יש לגיטימציה לאי-גיוס. לטווח ארוך זו סכנה גדולה מאוד לצבא ופגיעה בצביון המיוחד של מדינת-ישראל..."¹⁰⁵.

6. "אילו הייתי מסיים את כיתה י"ב, הייתי עושה כל מאמץ להשתמט משירות קרבי ... לא הייתי הולך להגן על עיר הגולדשטיינים, לא הייתי הולך לאבטח בולדוזרים הגוזלים מהפלשתינאים עוד ועוד אדמה חקלאית ... לא הייתי בוחל בשום אמצעי: מהעמדת פני בלתי שפוי ... ועד חיפוש פרוטקציה בחלונות הגבוהים ... ואם כל זה לא היה עוזר – הייתי חוזר בתשובה, לובש שחורים והולך ללמוד בישיבה, שם מובטח לי להמית את עצמי רק באוהלה של תורה. כדי להקנות למעמדי החדש אמינות כלשהי, הייתי הולך בשבתות ליידות אבנים בכביש בר-אילן, מביע הערצה

ליגאל עמיר, העיקר להישאר בחיים עד לבחירות הבאות ...¹⁰⁶.

קטע פובליציסטי זה חמור למדיי. אין זו כי אם המרדה, השתלחות שלוחת-רסן מבחינה פוליטית והתערטלות מוסרית טוטאלית. החמור מכל הוא שרעיונות אלו מחלחלים לרקמות רחבות של בני-נוער (ראה לעיל בסעיף הדן בשואה מובאה מס' 7). הקשר בין ההשתמטות מהחובה הלאומית לשרת ביחידות קרביות לבין הציבור הדתי עולה בבירור, זאת ללא הבחנה בין רובו של הציבור הדתי שהוא לאומי בגישתו, לבין המיעוט החרדי האנטי-ציוני.

לעיתים מוצגים "פירות החינוך הדתי-לאומי" מנקודת ראות חיובית, כפי שמצוין בסטטיסטיקות הרשמיות ועל-פי עובדות מוצקות ומבוססות, אך אפילו במקרים אלו – על רקע השסע בין דתיים-לחילוניים – הפרשנות אינה אוהדת, לדוגמה:

7. "בעוד התקשורת הישראלית מתווכחת על שכרם הגבוה כשלעצמו של קציני צה"ל, היא מתעלמת מהתהליך הדמוגרפי שעובר על הצבא. קצונת הקבע, בעיקר הקצונה הקרבית, עוברת לידיהם של בעלי הכיפות הסרוגות. שמונה ישיבות תיכוניות (הכוונה כנראה לישיבות ההסדר ו/או המכינות לצה"ל, הערתי י"צ) מכשירות היום צעירים דתיים לשירות קרבי ולקצונה בצה"ל. זהו פרוייקט מוצלח מאוד מספק לצה"ל כוח אדם משובח, פטריוטי, בעל מוטיבציה גבוהה. הצעירים האלה מהווים היום כמעט מחצית מדרג מפקדי-הפלוגות בחטיבות הקרביות. האחוז יילך ויגדל במהירות. הוא יכתיב בעוד חמש שנים את אוכלוסית מפקדי-הגדודים. ומפקדי החטיבות ובעוד חמש-עשרה שנים את מראה המטה-הכללי.

לא יעלה על הדעת לדחוק הצידה את הקצינים המעולים האלה. הם ראויים לכל קידום. הבעיה היא באלה שפורשים. במידה מסוימת התהליך שעובר על קצונת צה"ל דומה לתהליך שעובר על ירושלים. מדובר בתופעה כמותית, שהופכת בהדרגה לתופעה איכותית ולעובדה פוליטית. כשם שהחרדים מכתיבים בנוכחותם קווים לדמותה של עיר הבירה, כך יכתיבו הכיפות הסרוגות את פניו של צה"ל לעתיד לבוא, ובשלב הבא את פני הממשלה¹⁰⁷.

אנלוגיה מעניינת מציג ברנע, בין המוטיבציה הלאומית של הציבור הציוני-דתי לשרת את המדינה, לבין המחדל של חלק מהציבור החילוני והגישא האנטי-ציונית החרדית.

לסיכום הדיון בנוגע לעמדות הפוסט-ציוניים נעיר הערות אחדות:

מהותה של הפוסט-ציונות: "היא פרוייקט פוליטי תרבותי הכרוך במאבק רעיוני ופוליטי לשם שינוי הזהות הקולקטיבית הישראלית. היא מחייבת כמה שינויים במצב הקיים כיום: מתן ריבונות לפלשתינאים בשטחים הכבושים. מתן זכויות של קבוצות מיעוט לאומי לפלשתינאים תושבי ישראל. שאיפה להפרדה הדרגתית בין לאום ומדינה בישראל, כלומר יצירת מסגרת אוניברסלית-דמוקרטית, שאין בה מעמד מיוחד למסורת הלאומית או לקבוצה אתנית כלשהי"¹⁰⁸.

לנוכח הצהרות אלו מתבררות הנקודות הבאות: ההיסטוריונים הפוסט-ציונים בחרו במודע בסיפור הלאומי הפלשתינאי כאותנטי, ודחו את האידאל המוסרי-ציוני שעיקרו הקמת המדינה וכינוס פזורי ישראל הואיל ולדעתם הוא "מפוברק". ההיסטוריונים הציוניים נתפסים כמטופחים ומגוייסים על-ידי ממסד. הניסיון ליצור

"כור היתוך" ולהטמיע בתוכו את סיפורי (הנרטיב) העדות השונות שבאו לארץ, יסודו בשקר. החברה השליטה הייתה החברה האשכנזית. כעת מתגלים הבקיעים והשסעים שההיסטוריוגרפיה הציונית נסתה להעלים¹⁰⁹.

מתברר אפוא, שנמצאו רבים הפוסט-ציוניים בין מצביעי חר"ש ומר"צ ותומכיהם. מן הראוי לצטט את דבריהם של אחדים שנמנו בעבר עם המחנה הפוסט-ציוני ולהבין מה היו מניעהם אז. דר' יובל שטייניץ, מי שצער עם אמיל גרינצוויג בהפגנת שלום עכשיו ודר' מעוז עזריהו איש מצפן לשעבר, ואחרים הציגו עמדותיהם בכתבה רחבה במוסף 7 ימים של "ידיעות אחרונות", להלן ציטוט מקצת דבריהם: "נכחתי בכנס מדעי (מספר דר' שטייניץ) שהיה כולו הוקעה של הציונות. היום האופנה המחקרית היא להציג את הציונות כמעשה של איוולת, של עוול מוסרי ושל גזענות לשמה. עמדות אלה מזכות את בעליהן במעמד, ביוקרה ובהערכה. זה התחיל להיות מאוד לא פופולרי לבטא עמדות ציוניות בקמפוס. זה אפילו נהפך ללא-לגיטימי. האקדמיה בחרה לטפח עמדות פוסט-ציוניות, שמאחריהן מסתתרת אנטי-ציוניות לשמה, והסכנה היא שמהאקדמיה יוצאים מורים, הורים, כותבי תכניות חינוכיות..."¹¹⁰.

העמדות הפוסט-ציוניות הם קו-שבר ברור בתוך החברה הישראלית-החילונית, אך השסע חריף שבעתים בין הפוסט-ציוניים לציבור הדתי-לאומי. מחקר שערך אדיר כהן, בקרב סטודנטים ומורים משתלמים, מגלה בורות מדהימה במושגי היהדות ובמונחים בתחום הציונות. הבורות היא "יסודית ורחבה" ומקיפה סטודנטים, מורים משתלמים באוניברסיטאות ובמכללות לחינוך. לדברי פרופ' אדיר כהן התברר, "כי לפני ארבע שנים בדק אוכלוסיה דומה ועתה הממצאים חמורים יותר, והעמדות הוקצנו ... התברר שבעבר הייתה אי-ידיעה, היום יש כבר אידיאולוגיה לבערות ונתנו נימוקים מדוע אין לדעת מושגים אלו (מעולם היהדות, הציונות וכד')..." מן המחקר עולה שבחינוך בארץ חסר העיסוק בשאלת הזהות היהודית והגורל היהודי..."¹¹¹.

סיכום ומסקנות

הולדתה של "התנועה הציונית" רוויה שניות ופרדוכסים בהשוואה להתעוררותן של התנועות הלאומיות האירופיות:

א. פיזורו של עם-ישראל בין האומות, לעומת ריכוזן הטריטוריאלי של הלאומים האירופיים על אדמתם; השתלבותם של היהודים בקרב האוכלוסיה במדינות שבהם היו מפוזרים, נאמנותם והזדהותם הלאומית עם מטרותיהם, תרמו לשוני הרב בין קהילות ישראל השונות.

ב. השניות המצויה באידיאולוגיה ובמעשה של התנועה הציונית בין נרטיב (הסיפור) ההיסטורי הלאומי-מסורתי, לבין שורשיה האירופאיים.

ג. בעוד הפן הפוזיטיבי של התנועה הציונית הוא ברובו המכריע מסורתי – הכמיהה המוסרתית לגאולת העם והארץ – הרי הפן החילוני הדומיננטי הוא בעיקרו נגטיבי וקשור למשבר הזהות שנקלע אליו היהודי המודרני בנטייתו אחר האמנציפציה. שניות זו באה לידי ביטוי גם בהנהגה הציונית: הנהגה זו הייתה ברובה מתבוללת וחילונית, לעומת קהל היעד שלה, יהודי מזרח אירופה, שבקרבם עדיין רחשה

הגחלת של הדת והמסורת.

ד. פתרון שניות זו נדחק מסדר-יומה של התנועה הציונית לטובת ביסוסו של קונסנסוס רחב, שהתמקד בתכניות מעשיות כמו: עלייה, התיישבות, ביטחון וכד'. לאחר קום המדינה נותרו פתוחים שלושה צירי ויכוח, ששורשיהם ההיסטוריים נעוצים בראשיתה של התנועה הציונית:

1. הוויכוח העקרוני על תפקידה של התנועה הציונית, משמע, האם עיקר תפקידה ייסוד מדינה ריבונית – "הצלת היהודים" – או שמא עיקר תפקידה של התנועה הציונית מתמקד בקביעת דפוסיה של החברה והתרבות?
2. הוויכוח על אופיה החברתי של המדינה: האם יצרנו חברה מתוקנת? מה יהא טיב קשרינו עם יהדות הגולה?
3. הוויכוח על אופיה התרבותי של המדינה, לאמור, האם ביקשנו לבנות בארץ-ישראל חברה ליברלית-דמוקרטית-חילונית, או חברה המושתתת על יסודות המסורת הדתית-לאומית? במאמרנו ניסינו למקד את הדיון בהיבטים ההיסטוריים והעכשוויים של השאלות שהיצגנו לעיל. מובן, שהייחסים בין דת ומדינה שימשו ציר מרכזי לדיון. נקודת המוצא של דיוננו היא ההנחה שמדינות המערב הליברליות קשורות עדיין לערכים דתיים ולסמליהם. מכאן, שהחברה המערבית החילונית במהותה ובאופיה לא ויתרה על הזיקה המפרה בין מודרנה-ליברלית לעולם הערכים הדתיים, אם כי ידעה לקבוע גבולות ברורים להתערבותו של הממסד הדתי בשאלות חברה וכלכלה.

הציונות, כמו כל התנועות הלאומיות במרכז אירופה ובמזרחה, הייתה תנועה "לאומית-אורגנית", פירושו של דבר, שביסודותיה "רחשו הגחלים" של הזהות היהודית (זו שטושטשה, כפי שצינו, בתהליך האמנציפציה) ו"הציפוי החילוני" שלה היה דק מאוד. הולדתה של התנועה הציונית חלה בתקופה שבה פעלה "לאומנות תוקפנית", זו שדחקה את רגלי הזר, השונה והמיעוט מקרבה. הייתה זו לאומנות ריאקציונרית שגילתה חוסר סובלנות לערכים ליברליים, ומעולם לא ידעה סובלנות דתית או לאומית, קל וחומר שלא עלה על סדר יומה עניין הפרדת הדת מהמדינה. מובן, שהתנועה הציונית ניזונה מגישות אלה, וגיבשה את דרכיה לאורם.

בעניין זה כותב זאב שטרנהל: "... הציונות כמו כל התנועות הלאומיות במרכז אירופה ובמזרחה, הייתה מעוגנת בתפיסת האומה שיוהן גוטפריד הרדר (Herder) נתן לה ביטוי בסוף המאה הי"ח: הבסיס לזהות פוליטית קולקטיבית ולשותפות בין בני אדם מצוי בתרבות ולא במסגרת השלטונית. המסגרת הפוליטית חיצונית לאדם, ואילו התרבות היא ביטוי למודעות פנימית, ומודעות זו היא שמביאה את האדם לכך שיחוש את עצמו חלק בלתי נפרד של הגוף החברתי. בני אדם המאוחדים על-ידי תרבות משותפת – היסטוריה, לשון, דת – מתלכדים לכדי יחידה אורגנית הדומה למעין משפחה מורחבת. זו הייתה תפיסת הלאום של האבות המיסדים..."¹¹².

התנועה הציונית היא ביסודה תנועה אידיאולוגית, שכן היא לא עסקה מעולם באופן בלעדי בקיום הפיזי של היהודים, אלא פעלה להצלת הלאום מפני סכנת כיליון קולקטיבי. הפיתרון הפיזי למצוקות היהודים היה מאז ומתמיד הגירה, ואכן רובו של העם היהודי נטה לפיתרון זה. הציונים ראו בשובם למכורתם – "עלייה", עצם השינוי בטרמינולוגיה מעיד על ההיקשר האידיאולוגי שייחסו לארץ-ישראל, ליישובה ולגאולת העם על אדמתה. הוגי דעות ומנהיגים רבים של התנועה הציונית ציינו בכתביהם ובהתבטאויותיהם, שבסיסה של

הלאומיות היהודית היא הדת היהודית, אך סרבו להמשיך ולדבוק ב"הלכה" כנורמה מחייבת. במקומה הכניסו יסוד "חדש-ישן" שהייה מקובל על כל הזרמים של התנועה הציונית והוא "יישוב ארץ-ישראל".

מנקודת מבט היסטוריוסופית ניתן לקבוע, שהציונות היא אכן "תנועה חילונית מודרנית" פוסט-אמנציפציונית, שיש בה אלמנטים מרובים של "משיחיות חילונית", לאמור, אין "הציונות החילונית" יכולה להתקיים ללא המורשת הדתית ללא המתח המשיחי-האפוקליפטי וללא רעיון יישוב ארץ-ישראל. נראה שעיקרון זה הולך ומתערער בעצם ימינו עם צמיחתה וביסוסה(?) של הפוסט-ציונות (בעניין זה נעיר הערות אחרות להלן).

נסינו במאמרנו לבחון כיצד משתלבים הציונים-הדתיים במסגרת פעולותיה של התנועה הציונית, זאת לנוכח המתח הדיאלקטי החריף המתקיים בה בין משיחיות לחילוניות.

הציונות הדתית היא תופעה מודרנית באותה מידה שהציונות בכלל היא תופעה מודרנית. עם זאת, המודרניות של הציונות הדתית לא גרמה לה להינתק מן הרציפות ההיסטורית של המסורת היהודית על מושגיה, אורחות-חייה וערכיה.

קביעה זו, הנראית כביכול בנלית, היא יסוד מוסד לקיום הציונות-הדתית. הקשיים להעביר את העיקרון הזה "מן הכוח אל הפועל" מלווים את הציונות הדתית מראשיתה ועד עצם ימינו. החידוש בתפיסה התיאולוגית ובראייה ההיסטורית של הציונות הדתית, בא לידי ביטוי לראשונה במשנתו של הגר"א: הגאולה אינה תלויה בתשובה מלאה של עם-ישראל, והיא תיערך בשלבים. השלב הראשון קשור ב"אתערותא דלתתא" (התעוררות מלמטה), משמע, השלב הראשון היא גאולה פיזית "ימות משיח בן יוסף", בשלב זה אפשר – ואף רצוי – לשתף פעולה לגאולת ישראל עם "עוברי עבירה לתאבון" – החילוניים.

השלב השני, "משיח בן דוד", היא הגאולה הקוסמית השלמה, הכוללת ערכים אוניברסליים, וחזון אחרית הימים.

גם בתורותיהם של מבשרי ציון, הרבנים ח"י אלקלעי וצ"ה קלישר, בא לידי ביטוי רעיון הגאולה הארצית – "הגאולה בדרך הטבע", שהיא יסוד מוצק בתפיסתם התיאולוגית. משנתם שואבת מן המסורת, אך אין היא נעדרת סממנים מודרניים. המדינה היהודית האוטופית, המתוארת בכתביהם, היא מדינה סוברנית-מודרנית בסגנון אירופי המוכרת להם ממציאות חייהם.

רובם המכריע של גדולי ישראל התנגדו לרעיון הלאומי בכלל, ולתנועה הציונית בפרט. הם לא הושפעו כלל ועיקר משפע הטיעונים וההתייחסויות שהוצגו על-ידי מבשרי ציון, רבני תנועת "חיבת ציון" ורבני התנועה הציונית. לדעתם, מציאות יהודית שאינה מעוצבת על-ידי ההלכה יש בה סכנה, והיא בגדר "קשר רשעים". לדידם גם מדינת-ישראל מתקיימת בעידן של גלות, כלומר "גלות בארץ הקודש".

אם כן, נסיבות לידתו של המזרח"י קבעו במידה רבה את דמותה של הציונות הדתית מראשיתה ועד עצם ימינו. לאמור, מאז הקמתה שרויה הציונות הדתית בקונפליקט רעיוני נוקב בין אורתודוקסיה אנטי-ציונית, לבין ציונות חילונית. המזרח"י רחה את שתי החלופות הללו בהכריזו על "דבקותו בלאומיות דתית". אך התלבט זמן רב כיצד למלא מושג זה בתוכן קונסטרוקטיבי.

הרב ריינס הגדיר את הציונות כניטרלית, מבחינתה של הגאולה: "הציונות אין לה דבר עם הדת". לאחר ששלל הרב ריינס את אופיה של הציונות כגאולה, נתן הציבור הדתי ידו למפעל הציוני, כיוון שאינו חורג משאר המפעלים הכלולים בגדר של מצוות הצדקה. הרבנים הציוניים,

כמוהליבר וריינס, האמינו שהכפירה בערכי הדת המאפיינת את עם-ישראל בעת החדשה, בהשפעת האמנציפציה והחילון, היא תופעה חולפת ביהדות כיוון ששורשיה הם חיצוניים. לדעתם, ההתכנסות של העם בארצו תשים קץ לתופעה זו. אולם יש להבחין בין "גאולה טבעית" שאותה מבצעים ביחד עם חילוניים, לבין "גאולה ניסית" שהיא לעתיד לבוא. שיתוף הפעולה עם החילוניים בשלב הראשון, אינו כרוך בסכנה של ממש, שכן אין לו דבר עם הגאולה הניסית. תפיסה זו התקיימה עד תחילת המאבק הנוקב בתנועה הציונית ב"שאלת הקולטורא" נשכמהלכו נקטה המזרח"י קו-ברור, שלו שני פנים: האחד, שיתוף פעולה מלא עם הרצל והאורינטציה המדינית, והשני מאבק לביסוס אופיה הדתי של ההגשמה הציונית בארץ-ישראל. לעומת גישתו של הרב ריינס סבר הראי"ה קוק שיש קשר ישיר והדוק בין ציונות לגאולה, לדעתו, הציונות נותנת ביטוי למהותה של הדת עצמה. גישתו עוררה פעילות התיישבותית בארץ-ישראל, מתוך אמונה שיש לגאולת העם והארץ משום מעשה קודש, ולכן כל העוסקים במלאכה זו (לרבות חילוניים) הם במעלת קודש.

נראה "ששאלת התרבות", שנדחקה מסדר יומה של התנועה הציונית, עקב משימות דוחקות, כעלייה, התיישבות, ביטחון וכד'; וכן דחיית הדיון בשאלה זו לטובת שמירת הקונסנסוס הרחב, שאיחד זרמי מחשבה רבים בתנועה תחת מטרות ההגשמה, עולה וצפה כיום במשנה חריפות. העמדות הפוסט-ציוניות המנסרות בחלל הציבוריות הישראלית, מניחות לפתחנו את השאלה העתיקה-חדשה במלוא חריפותה.

ההיסטוריוגרפיה הציונית מגלה לאחרונה התעניינות אקדמית-מחקרית נמרצת בזיכרון הקולקטיבי. מתוך בדיקת סיפורי-העל של הזיכרון הקולקטיבי של החברה הישראלית (Master commemorative narrative) באים חוקרים רבים לידי מסקנה, שהזיכרון הקיבוצי הציוני, נבנה כזיכרון נגד מול הזיכרון הקולקטיבי היהודי המסורתי, ומעניק פרשנות מחודשת למושג המפתח "גאולה" – שהועבר מהזמן המשיחי לכאן ועכשיו¹¹³.

הפוסט-ציוניים שואפים לראות במדינה מכשיר אינסטרומנטלי שבאמצעותו ניתן לדאוג לזכויות הפרט ולבטחונם, ללא כל מחויבות לצורכי הכלל, תוך טיפוח חומרות ואגואיזם אישי וכיתתי. הם שואפים להפריד בין לאום ומדינה בישראל, משמע, מגמתם ליצור מדינה אוניברסלית-דמוקרטית, שאין בה מקום מיוחד למסורת הלאומית, או לקבוצה אתנית כלשהי. יעדיהם אפוא לשלול את היהדות כבסיס לקיומה של מדינת-ישראל. מובן, שלדעותיהם יש השפעה ישירה וחמורה על שיתוף הפעולה בין דתיים לחילוניים. שיתוף הפעולה נהפך להלכה ולמעשה לבלתי אפשרי. למרות ההערכה הרבה שזוכה לה הציבור הדתי-לאומי הודות להירתמותו למשימות לאומיות, נמתחת עליו ביקורת חדשות לבקרים. נציג דוגמה מהפן התרבותי להבהרת כוונתנו. ירון לונדון ראיין את הרב חיים סבתו, רב מוכשר מושך בשבט-סופר, ואלה הם רשמיו של ירון לונדון: "ככל הזכור לי, לראשונה בשני הדורות האחרונים צומחת סיפורת עברית בעולם הישיבות ... העדרותם הממושכת של האדוקים מן היצירה הספרותית העברית אולי נובעת מפסילתה הגורפת של התרבות החילונית, ואולי היא נובעת מן החשש לגלות צפונות הלב פן יפקפק הלב באמיתות מוחלטות עליהן הם אמונים. מהי המשמעות הפוליטית של מהלך זה? (האם זוהי בכלל שאלה ממין העניין?) מעניינת תשובתו של ירון לונדון – (הערת י"צ) אחרי שהציונות הדתית כיוונה את קצב המאורעות המדיניים בשני העשורים האחרונים ואיכלסה את הסיירות המובחרות, היא מאיימת כיום בהפקעת בלבדיותם של החילוניים בתחום הסיפורת. עד כה יכולים היו החילוניים להשתבח ביהושע שלהם, בעוז שלהם, בגרוסמן שלהם ... ולקנטר את הדתיים שבערוגותיהם לא

צומח דבר. עכשיו צומח דבר, ודומני שלא במקרה הוא צומח (ההדגשה שלי, י"צ). בעקבותיו יבואו אחרים וייתחרו בסיפורת העכשווית, הבהולה, עניית הלשון, הנוירוטית. עוד מעוז חילוני מתמוטט" (ההדגשה שלי, י"צ).

ממש קונספירציה דתית! השתלטות על היצירה שלחילוניים היה עליה מנדט. לטעמי, "עולה ריח רע" מהביטויים של מר לונדון, המזכיר את שנות ה-30 האפלות במרכזה של אירופה. האם אנו עומדים לפתחה של מלחמת תרבות?

מן העבר השני עומד הנוער הדתי-ציוני ומתקשה להתמודד במצב הסבוך שנוצר. נוער זה מתקשה לראות במדינת-ישראל את "המשך צמיחת ראשית גאולתנו", שכן בפניו ניצבות שאלות קשות להכרעה:

1. האם מותר להתפלל לשלומה של מלכות, שמהלכיה הפוליטיים מוכרעים בידי הנהגה בעלת אוריינטציה חילונית דמוקרטית?
 2. האם מותר לסרב פקודות לפינוי יישובים יהודיים ביהודה ובשומרון ובעזה?
 3. האם ממשלה המפקירה את קודשי ישראל ואת בטחון היהודים בידי בני עוולה היא לגיטימית?
- נדמה שככל שהזרם ה"פוסט-ציוני" מתגבר, כן נוטה הציבור הדתי-לאומי להסתגר ב"גטו"ציה" חינוכית, יישובית ואידיאולוגית ולשחרר את עצמו מחובתו לשמש כגשר בין העולם המסורתי-דתי לבין הציבור החילוני.

הערות ומראי מקומות

1. י' גפני וג' מוצקין (עורכים) תשמ"ז, כהונה ומלוכה – יחסי דת ומדינה בישראל ובעמים, ירושלים, עמ' 229-254; ר' אלבוים-דרור, 1993, המחר של האתמול, א', ירושלים, יד יצחק בן צבי, עמ' 132-133.
2. אליעזר שביד, 1979, יהדות כתובות – ייחודה ומשמעותה בימינו, בתוך י' יחיאל (עורך), החלום והגשמתו – הגות ומעש בציונות, תל-אביב, משרד הביטחון, עמ' 196-200.
3. ש' אטינגר, 1978, ב"צ יהושע וא' קידק (עורכים), אדיולוגיה ומדיניות ציונית. ירושלים, מרכז זלמן שזר, עמ' 9-20; א' הרצברג, 1970, הרעיון הציוני, ירושלים, כתר, עמ' 1-15.
4. ז' שטרנהל, 1995, עמ' 20-21.
5. ש' אטינגר, 1969, ח"ה בן ששון (עורך), תולדות עם ישראל בעת החדשה, ג', תל-אביב, דביר, עמ' 38-51 ועמ' 63-118; ז' לקויר, תשל"ד, תולדות הציונות, תל-אביב, שוקן, עמ' 13-40.
6. הרצברג, 1970, שם, עמ' 9-11.
7. על פולמוס האמנציפציה והשלכותיו על החברה היהודית במערב אירופה ובמרכזה עיין: ב' מבורך, 1968, נפוליון ותקופתו. ירושלים, מוסד ביאליק; א' צ'ריקובר, 1957, יהודים בעיתות מהפכה. תל-אביב, עם עובד; נ' רוטנשטריך, תשי"ט, היהדות וזכויות היהודים – פרק בפולמוס האמנציפציה. תל-אביב, הקיבוץ המאוחד.
8. ח"ה בן ששון, 1979, אומה ומולדתה, בתוך י' פדן (עורך), החלום והגשמתו – הגות ומעש בציונות, תל-אביב, משרד הביטחון, עמ' 167-172.

9. ש' אבינרי, 1979, צמיחתה של הציונות, בתוך י' פדן (עורך), החלום והגשמתו " הגות ומעש בציונות, תל-אביב, משרד הביטחון, עמ' 36-39.
10. מ' לוי, תשל"ו, ערכי החברה וכלכלה באדיולוגיה של תקופת ההשכלה, ירושלים, עמ' 97-98.
11. י' קויפמן, תשי"ט, בין נתיבות, חיפה, עמ' 44-49.
12. א' לוז, 1985, מקבילים נפגשים, תל-אביב, ספריית אפיקים ועם עובד, עמ' 44-49.
13. ד' שטרנהל, 1995, שם, עמ' 22-24.
14. ד' שטרנהל, 1995, שם, עמ' 24-26.
15. ש' אבינרי, 1979, עמ' 36-35 ו-41-42.
16. בנושא רציפות היישוב בארץ, עיין בסיפרון מתומצת: דן בהט, (עורך) 1974, רציפות היישוב היהודי בארץ-ישראל, תל-אביב, משרד הביטחון.
17. ב"צ דינור, תשכ"ה, הזמנים החדשים בתולדות ישראל, אבחנתם, מהותם ודמותם, במפני הדורות, ירושלים, מוסד ביאליק, עמ' 19-68.
18. בעניין "הניטרליזציה של המשיח" ראה: ב"צ דינור, תשכ"ה, שם, עמ' 207-227.
19. א' מורגנשטיין, תשמ"ה, משיחיות ויישוב ארץ ישראל, ירושלים יד יצחק בן צבי, עמ' 32-40 ועמ' 94-111; א' מורגנשטיין, תשנ"ז, הדיון בשאלת חידוש הקורבנות ובניית בית המקדש, קתדרה, 82, ירושלים, יד יצחק בן צבי, עמ' 64-71.
20. ח"ה בן ששון, 1979, שם, עמ' 174-176.
21. א' שביד, תשל"ט, מולדת וארץ יעודה, תל-אביב, עם עובד, עמ' 118-119.
22. א' הרצברג, 1970, שם, עמ' 2-3.
23. י' אחיטוב, תשנ"ה, על גבול התמורה - עיון במשמעויות יהודיות בימינו, ירושלים, משרד החינוך והתרבות, עמ' 249-261.
24. ר' אלכובים-דרור, 1993, שם, עמ' 36-37 ועמ' 40-41.
25. כל המובאות מספרו של א' לוז, 1985, שם, עמ' 261-262 ועמ' 365.
26. מובא אצל י' אלכובים-דרור, שם, עמ' 133.
27. א' הרצברג, 1970, שם, עמ' 6.
28. ד' שטרנהל, 1995, שם, עמ' 417.
29. י' טיכטל, תשמ"ג, אם הבנים שמחה, ירושלים, בהוצאת מכון פרי הארץ, מ' קכ"א, סעיף י"ב.
30. משנה תורה, הלכות מלכים ומלחמותיהם פרק י"א, הלכה א'.
31. בפירושו למשנה, הקדמה לפרק חלק.
32. ראי"ה קוק, תשמ"מ, החומר והרוח בגאולת ישראל - המספד, מאמרי הראי"ה, ירושלים, עמ' 94-99.

33. א' רבניצקי, 1993, **הקץ המגולה ומדינת היהודים**, תל-אביב, עם עובד, עמ' 136-140.
34. י' אבינרי, תשמ"ו, הרב אברהם יצחק הכהן קוק, רבה של יפו תרס"ד-תרע"ד, קתדרה, 37, ירושלים, יד יצחק בן צבי, עמ' 56-59.
35. ש' רוזנברג, 1979, המושג המדינה ביהדות בהגותו של הראי"ה, בתוך י' פדן (עורך), **החלום והגשמתו – הגות ומעש בציונות**, תל-אביב, משרד הביטחון, עמ' 117-118.
36. א' רביצקי, 1993, **שם**, עמ' 277-279.
37. א' רביצקי, 1993, **שם**, עמ' 279-280.
38. א' רביצקי, 1993, **שם**, עמ' 36-42.
39. ר' יאלבויס-דרור, 1993, **שם**, עמ' 46.
40. א' הרצברג, 1970, **שם**, עמ' 71-72.
41. ר' אלבויס-דרור, 1993, **שם**, עמ' 46.
42. ר"י אלקלעי, תש"ד, הגאולה השלישית, **כתבים**, ירושלים.
43. ראה דיון לעיל בסעיף 2.2.
44. קלישר, תרכ"ו, **דרישת ציון**, תורן.
45. א' הרצברג, 1970, **שם**, עמ' 76-77.
46. מורגשטרן, תשנ"ז, **שם**, עמ' 51-54.
47. א' שביד, תשל"ט, **שם**, עמ' 108-109.
48. א' רביצקי, 1993, **שם**, עמ' 114-115.
49. י' אחיטוב, ה'תשנ"ה, **שם**, עמ' 251.
50. א' הרצברג, 1970, **שם**, עמ' 15-16 ועמ' 72-73.
51. א' הרצברג, 1970, **שם**, עמ' 5-7.
52. א' הרצברג, תשנ"ו, הרצל במבחן מאה שנה, גשר, 33, עמ' 24-28.
53. י' גורני, תש"ן, מקומה של מדינת ישראל במחשבה היהודית הציבורית 1945-1987, **החיפוש אחרי הזהות הלאומית**, תל-אביב, עמ' 325-340.
54. י' שלמון, 1990, **דת ותיונות – עימותים ראשונים**, ירושלים, מוסד ביאליק, עמ' 28-29.
55. א' לוז, 1985, **שם**, עמ' 79-85 ועמ' 112-113.
56. א' לוז, 1985, **שם**, עמ' 214-230.
57. א' שביד, תשל"ט, **שם**, עמ' 126-127.
58. א' לוז, 1985, **שם**, עמ' 231-252.
59. ר' אלבויס, 1993, **שם**, עמ' 129-138.

60. א' לוז, 1985, שם, עמ' 303-304.
61. ר' קלחנר, תשל"ז, בראשית יסוד המזרח"י, ספר הציונות בדתית, א', ירושלים, עמ' 325-371.
62. ר' שלמון, 1990, שם, עמ' 34-35; א' לוז, 1985, שם, עמ' 308-309.
63. מ"צ, נהוראי, תשמ"ט, למהותה של הציונות הדתית, בשבילי התחיה, ג', רמת-גן, אוניברסיטת בר-אילן, עמ' 32-33 ועמ' 36-37; א' לוז, 1985, שם, עמ' 309; ר' אלבוים-דרור, 1993, שם, עמ' 51.
64. א' לוז, 1985, שם, עמ' 300-302.
65. מובא אצל א' לוז, 1985, שם, עמ' 311-312.
66. מ"צ נהוראי, תשמ"ט, שם, עמ' 36; ר' שלמון, 1990, עמ' 41.
67. מ"ד נהוראי, תשמ"ט, שם, עמ' 27 ועמ' 36-37; א' לוז, 1985, שם, עמ' 314-316; ר' אלבוים-דרור, 1993, שם, עמ' 51-52 ועמ' 129.
68. שביט, א' ואחרים (עורכים), 1983, לקסיקון האישים של ארץ ישראל (1799-1948). תל-אביב, עם עובד, עמ' 432-433.
69. הראי"ה, אורות ישראל ותחייתו ב'.
70. הראי"ה, אורות התשובה ט"ז, א'.
71. הראי"ה, אורות, אורות התחייה ל"ב.
72. מ"צ נהוראי, תשמ"ט, שם, עמ' 33.
73. א' לוז, 1985, שם, עמ' 79-85.
74. א' רביצקי, 1993, שם, עמ' 16-18; 56; 187-186.
75. ר' שלמון, 1990, דת ותיונות – עימותים ראשונים, ירושלים, מוסד ביאליק, עמ' 29-30.
76. ר' ליברמן, תשמ"ט, המושג מדינת ישראל ותפקידו בחברה הישראלית, מדינה מימשל ויחסים בינלאומיים, 33, עמ' 51-60.
77. ר' בן שלמה, תשנ"ד, התחלת הסוף? נתיב. חשון, עמ' 5-7.
78. הרב מ"צ נהוראי, תשנ"ז, חרד"ל, מימד, 8, עמ' 20.
79. ר' רביצקי, 1993, שם, עמ' 19-21; עמ' 23-28.
80. 13/9/1996). ערב ראש השנה תשנ"ז, ידיעות אחרונות, מוסף תרבות, "דתיים ולחילוניים על קו השבר".
91. ר' רביצקי, 1993, עמ' 111; 114-115.
92. הרב מ"צ נהוראי, תשנ"ז, שם, עמ' 20-21.
93. גבי, פיטרסברג, היסטוריון, אוניברסיטת בן-גוריון. (מופיע אצל ד' מכמן, מימד, ספטמבר 1995)
94. יוסף גרודינסקי, פסיכולוג ובלשן, אוניברסיטת תל-אביב. (מופיע אצל ד' מכמן, שם, ספטמבר 1995)
95. הנרי וסמן, היסטוריון, האוניברסיטה הפתוחה. (מופיע אצל ד' מכמן, שם, ספטמבר 1995)

96. משה צימרמן, היסטוריון, האוניברסיטה הפתוחה. (מופיע אצל ד' מכמן, שם, ספטמבר 1995)
- 96א. א'יוסף גרודינסקי, שם. (מופיע אצל ד' מכמן, שם, ספטמבר 1995)
97. עודד היילברון, היסטוריון, האוניברסיטה העברית, הופיע בדיעות אחרונות, 20/8/1996.
98. קורן, יהודה, י"ט חשון תשנ"ז, ידיעות אחרונות, "מה לא בסדר בתמונה זו?"
99. (24/1/1997). ט"ז שבט תשנ"ז. ידיעות אחרונות, 7 ימים, "עיתון נוער מחתרתי משווה חיילי צה"ל לנאצים".
100. (31/1/1997). כ"ג שבט, תשנ"ז. ידיעות אחרונות, "צעירים ציירו כתובות נאציות על קירות קיבוצים".
101. ידיעות אחרונות, 24/1/1997.
102. אילן פפה, היסטוריון, אוניברסיטת חיפה. (מופיע אצל ד' מכמן, שם, ספטמבר 1995)
- 102א. שם, שם. (מופיע אצל ד' מכמן, שם, ספטמבר 1995)
103. דני רבינוביץ, סוציולוג, האוניברסיטה העברית. (מופיע אצל ד' מכמן, שם, ספטמבר 1995)
104. (22/8/1996). ידיעות אחרונות, "יועץ המשפטי לממשלה דרש להסיר את התנאי ציונות לתקציב תנועות הנוער".
105. קליגר, נח (20/8/1996). ה' אלול תשנ"ו. ידיעות אחרונות, "אנטישמיות פחות או יותר?"
106. עמוס קינן, ידיעות אחרונות, מוסף השבת, ספטמבר 1996.
107. נחום ברנע, (30/8/96) ידיעות אחרונות, מוסף השבת, 'המטכ"ל הבא".
108. דני רבינוביץ, סוציולוג, האוניברסיטה העברית. (מופיע אצל ד' מכמן, שם, ספטמבר 1995)
109. ד' מיכמן, תשנ"ה, מכסכי הציונות, מימד, 5, עמ' 17 ו-28.
110. (31/1/1997). כ"ג שבט, תשנ"ז, ידיעות אחרונות, "צעירים ציירו כתובות נאציות על קירות קיבוצים".
111. פלג, יובל (5/2/1997). ידיעות אחרונות, "בורות מדהימה במושגים ביהדות..."
112. ז' שטרנל, תשנ"ו, דת וציונות - עימותים ראשונים, ירושלים, מוסד ביאליק, עמ' 210.
113. ב' קימרלינג, תשמ"ו, מבנה המיתוס הציוני, קתדרה, 80, ירושלים, יד יצחק בן צבי, עמ' 225-227.

יישום בניות הנדסיות בתחומי אלגברה

מוקדש לזכרם של הורי.
האב פרופ' ישראל סמיון שוורצבורד
ז"ל (י"ג סיון תשנ"ו) והאם טטיאנה
שוורצבורד ז"ל (י"ד אלול תשנ"ו).

תקציר

אחת המטרות המרכזיות של לימודי המתמטיקה בבתי-הספר היא להקנות ולפתח אצל תלמיד דרכי חשיבה העשויות לסייע בתחומי למידה ודעת אחרים. היא מעוררת את המורה למתמטיקה ללמד לחשוב, לישם ידע קודם בסיטואציה חדשה, להביא לפתרון יפה, להגביר את ההנאה והסיפוק בלימוד המקצוע. שילוב תחומים בפתרון בעיות פותח לתלמידים מבט רחב יותר על המתמטיקה כמקצוע מקיף תוך היווצרות קשרים בין ענפיה השונים במאמר זה רוכזו לקט רחב של בעיות בניה של נוסחאות אלגבריות. זאת דוגמה ליישום ההנדסה בתחום האלגברי, וזה נושא די חריג, כי התלמידים מתרגלים ליישם את האגברה בתחום ההנדסי.

מבוא

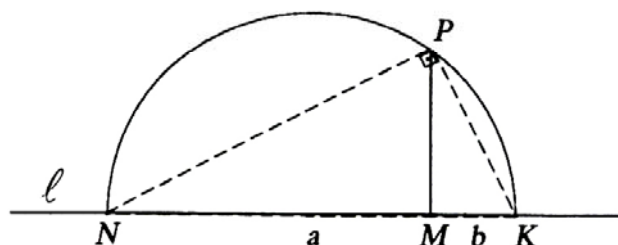
בתוכנית הלימודים הנוכחית במתמטיקה, מצומצם מאוד היקף התחום של בניות הנדסיות. להוציא בניות יסודיות, כגון: העתקת קטע או זווית, חציית קטע, אנך אמצעי לקטע, חציית זווית, העברת מקביל לישר ובעיות בניה פשוטות המיישמות אותן. עם זאת, יש לתחום של בניות הנדסיות חשיבות מהיבטים שונים. התמודדות עם בעיות בניה מורכבות יותר עשויה לתרום לפיתוח החשיבה של התלמיד תוך מציאת דרכי פתרון לא-קונבנציונליות וגילוי יופיה של המתמטיקה. בבעיות הבניה, גלום הפוטנציאל למימוש הקשר בין אלגברה להנדסה. במהלך לימודי המתמטיקה נפגשים התלמידים עם דוגמאות שונות של יישומים אלגבריים בתחומי ההנדסה. לעומת זאת, המשימות ההפוכות של יישום הנדסה בלימודי אלגברה נדירות יחסית, אף-על-פי שניתן בעזרתן להעשיר את לימודי האלגברה. במאמר זה, מוצגות 12 משימות, מרביתן לא מוכרות או שאינן מופיעות בספרי הלימוד, והן עוסקות בבניות הנדסיות של נוסחאות. בדרך כלל מנוסחת המשימה באופן זה: יש לבנות קטע שאורכו מחושב לפי הנוסחה $F(a,b,c,...)$ ו- $a,b,c,...$ קטעים נתונים (1-4). ביצוע המשימות מתבסס על משפטים בסיסיים בהנדסה ובעיקר על תכונות של משולשים דומים ופתרון תרגילים מהתחום (5-6).

תאריכים: בניה הנדסית של נוסחה; אי-שוויון; רקורסיה; יישום גיאומטרי.

במקצת המשימות, הוצגו שתי דרכים לפתור הבעיה. לאחר חישוב התרגיל, אופן הבנייה פשוט ביותר ומסתמך על בניות יסודיות בלבד.

משימות בנייה

המשימות שיוצגו במאמר זה, יינתנו בצורה מודרגת מבחינת הקושי מקצתן מתבססות על דרכי הפתרון של המשימות הקודמות. נתחיל בשתי משימות פשוטות:

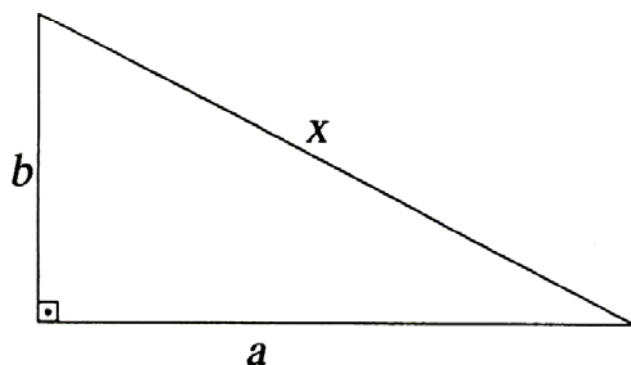
ציור מס' 1

משימה א'

בניית קטע x שערכו $x = \sqrt{a \cdot b}$ ו- a ו- b קטעים נתונים.

תיאור הבנייה

על ישר ℓ מסמנים שלוש נקודות N , M , K כך ש- $NM=a$ ו- $MK=b$. על הקטע NK כקוטר, בונים חצי מעגל, כמוצג בציור מס' 1. בנקודה M נבנה אנך לישר ℓ . אנך זה חותך את קשת המעגל בנקודה P , באופן ש- $PM=x$ הוא האורך הנדרש במשימה. ההוכחה נובעת מהמשפט: הגובה ליתר במשולש ישר-זווית ($\triangle NPK$) הוא הממוצע ההנדסי של היטלי הניצבים על היתר.

ציור מס' 2

משימה ב'

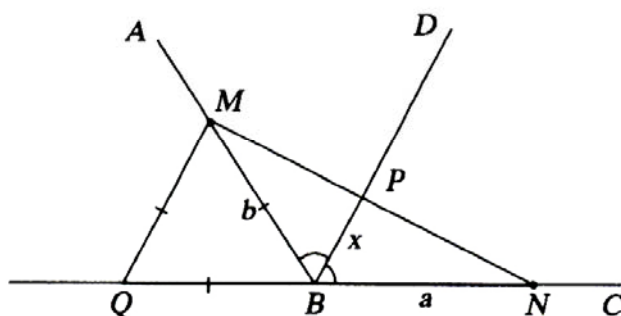
בניית קטע x שערכו $x = \sqrt{a^2 + b^2}$ ו- a ו- b קטעים נתונים. הפתרון מתבסס על משפט פיתגורס. בונים שני קטעים נצבים שאורכיהם a ו- b . היתר של המשולש שיתקבל מחיבור קצות הניצבים, הוא הקטע x המבוקש (ציור מס' 2).

משימה ג'

בניית קטע x שערכו $x = \frac{ab}{a+b}$.

תיאור הבנייה - דרך א'

בונים זווית ABC בת 120° . על שוקיה מסמנים את הקטעים $BN=a$ על השוק AC וקטע $BM=b$ על השוק BA . בונים את חוצה הזווית BD .

ציור מס' 3

(ציור מס' 3). הישר המחבר את הנקודות M ו- N חותך את חוצה זוויית BD בנקודה P . הקטע BP הוא בעל האורך הנדרש $\frac{ab}{a+b}$.

הוכחת הבנייה בעזרת טריגונומטריה

$$S \Delta MBN = \frac{ab \sin 120^\circ}{2} = \frac{ab \sin 60^\circ}{2} \quad \text{שטח המשולש } NBM \text{ הוא:}$$

$$S \Delta MBP = \frac{bx \sin 60^\circ}{2}, \quad S \Delta PBN = \frac{ax \sin 60^\circ}{2} \quad \text{באותו אופן שטחי המשולשים:}$$

$$S \Delta MBN = S \Delta MBP + S \Delta PBN \quad \text{נציב את שטחי המשולשים בנוסחת סכום השטחים:}$$

$$\frac{ab \sin 60^\circ}{2} = \frac{bx \sin 60^\circ}{2} + \frac{ax \sin 60^\circ}{2}$$

ונקבל: $ab = bx + ax$

$$\text{נחליף את } x \text{ מקשר זה ונקבל } x = \frac{ab}{a+b} \text{ מ.ש.ל.}$$

הבנייה בדרך זו מחייבת בניות זוויית של 120° וחצייתה. כיצד בונים זוויית של 120° ? (יש לכך כמה דרכים שאחת מהן זוויית חיצונית למשולש ש"צ).

הוכחת הבנייה בדרך הנדסית

נבנה ישר MQ המקביל לחוצה הזוויית BD . המשולש QMB שמתקבל הוא ש"צ. מדמיון המשולשים MNQ ו- PNB נובע היחס: $\frac{QM}{BP} = \frac{QN}{BN}$ או $\frac{b}{a} = \frac{a+b}{x}$ וז"ל $x = \frac{ab}{a+b}$ מ.ש.ל.

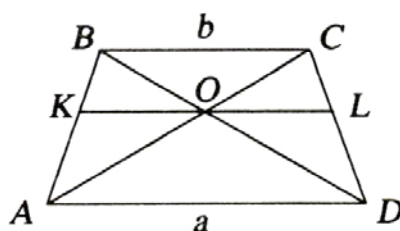
תיאור הבנייה - דרך ב'

בדרך זו, בונים טרפז שאורכי בסיסיו הם הקטעים הנתונים; $AD = a$ ו- $BC = b$ (כפי המתואר בציור מס' 4 א'). מעבירים את אלכסוני הטרפז הנחתכים בנקודה O . דרך נקודה זו מעבירים ישר KL המקביל לבסיס.

בעזרת דמיון משולשים נוכיח ש- $KO = OL = x$ * מדמיון המשולשים KOA ו- BCA נובע:

$$\frac{BC}{KO} = \frac{AC}{AO} \quad (1)$$

* מדמיון המשולשים OLD ו- BCD נובע:

ציור מס' 4א'

$$\frac{BC}{OL} = \frac{BD}{OD} \quad (2)$$

* מדמיון המשולשים BOC ו- AOD נובע:

$$\frac{OC}{AO} = \frac{BO}{OD} \quad (3)$$

* מתוספת של 1 בשני האגפים של (3) מתקבל:

$$\frac{OC}{AO} + 1 = \frac{BO}{OD} + 1 \Rightarrow \frac{AC}{AO} = \frac{BD}{OD} \quad (4)$$

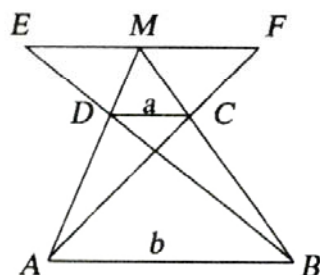
* מהקשרים (1), (2) ו-(4) נקבל: $KO = OL$

* מדמיון המשולשים ABD ו- KBO נקבל:

$$\frac{KO}{AD} = \frac{BO}{BD} \quad (5)$$

$$\frac{KO}{b} + \frac{KO}{a} = \frac{AO}{AC} + \frac{OC}{AC} = \frac{AO + OC}{AC} = \frac{AC}{AC} = 1 \quad \text{נקבל: (1)-(5)}$$

$$\text{מחילוך } KO \text{ מהמשוואה האחרונה נקבל: } KO = \frac{ab}{a+b} \text{ מ.ש.ל.}$$

ציור מס' 4ב'

ברומה למשימה זו, אפשר להסתמך על פתרון הבעיה המופיעה בספר

הלימוד ל-5 י"ל (מקור עמוד 36) שתיאורה נראה בציור מס' 4 ב'.

בטרפז $ABCD$ נתון:

$AB=b$, $DC=a$ וכן $EF \parallel DC \parallel AB$

יש להוכיח ש- $EM=MF$ ולמצוא את אורכו של EF בעזרת a ו- b .

$$\text{לא נביא את ההוכחה אך התשובה היא, } EF = \frac{2ab}{b-a}$$

דרכי הפתרון של משימה ג', מאפשרים לפתור מספר בעיות בנייה אחדות. נביא שתי דוגמאות לכך.

משימה ד'

נתונים הקטעים $\frac{a}{m}$ ו- $\frac{a}{n}$ אשר a קטע נתון ו- m, n מספרים נתונים יש לבנות את הקטע

$$x = \frac{a}{n+m}$$

כבמשימה ג' (דרך א' - ציור מס' 3) נסמן: $BN = \frac{a}{n}$ ו- $BM = \frac{a}{m}$

$$BP = \frac{BM \cdot BN}{BM + BN} = \frac{\frac{a}{m} \cdot \frac{a}{n}}{\frac{a}{m} + \frac{a}{n}} = \frac{a^2}{an + am} = \frac{a}{m+n}$$

נחשב,

כבמשימה ג' (דרך ב' - ציור מס' 4) קובעים את אורכי בסיסי הטרפז $AD = \frac{a}{m}$ ו- $BC = \frac{a}{n}$

$$KO = \frac{AD \cdot BC}{AD + BC} = \frac{a}{m+n}$$

ונקבל:

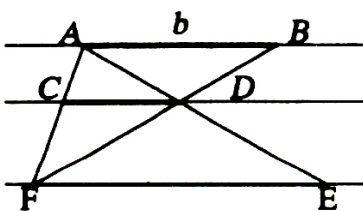
כדוגמא למספרים נתונים במשימה ד' אפשר לבנות $\frac{1}{7}$ של קטע מסוים אם נתונים החלקים

$$\frac{1}{4} \text{ ו- } \frac{1}{3}$$

הבאים שלו:

משימה ח'

כבמשימה ד' נתונים הקטעים $\frac{a}{m}$ ו- $\frac{a}{n}$ יש לבנות את הקטע $\frac{a}{m-n}$ ו- $m > n$.

ציור מס' 5

לפי המתואר בדרך א' של משימה ג', נסמן נקודה P על חוצה הזווית BD (ציור מס' 3)

כך ש- $BP = \frac{a}{m}$. על השוק BC של הזווית נסמן $BN = \frac{a}{n}$. המשיך הישר

NP יחתוך את הצלע AB בנקודה M . האורך של הקטע BM

המתקבל, הוא $\frac{a}{m-n}$ מ.ש.ל.

לפי עקרון הבנייה של דרך ב' במשימה ג', בונים על שני ישרים מקבילים את הקטעים $AB = \frac{a}{n}$

ו- $CD = \frac{a}{m}$ כמתואר בציור מס' 5. מעבירים את הישרים AC ו- BD והמשכיהם נחתכים

בנקודה F . דרך F נעביר ישר המקביל ל- AB והחותך את המשך AD בנקודה E . ניתן להוכיח בקלות שאורכו של הקטע FE הוא הקטע המבוקש $\frac{a}{m-n}$.

משימה ו'

נתונים הקטעים a ו- $\frac{a}{n}$. יש לבנות את הקטעים $\frac{a}{n+1}, \frac{a}{n+2}, \frac{a}{n+3}, \dots$

תיאור הבנייה - דרך א'

בונים זווית ABC בת 120° ואת חוצה הזווית שלה BD , כמתואר בציור מס' 6. על קרן הזווית BA נסמן קטע

$BM=a$ ועל קרן הזווית BC את הקטע $BN=\frac{a}{n}$. הקטע

MN חותך את BD בנקודה P כך ש- $BN=\frac{a}{n+1}$. באשר

למשימה - בניית הקטע $\frac{a}{n+2}$, נסמן על הקרן BC את

הקטע $BN_1=BP=\frac{a}{n+1}$. הישר MN_1 חותך את BD

בנקודה P_1 באופן ש- $BP_1=\frac{a}{n+2}$. באותה

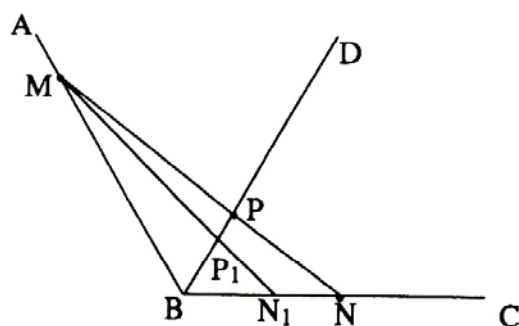
דרך ניתן להמשיך ולבנות את $BP_2=\frac{a}{n+3}$

וכך הלאה.

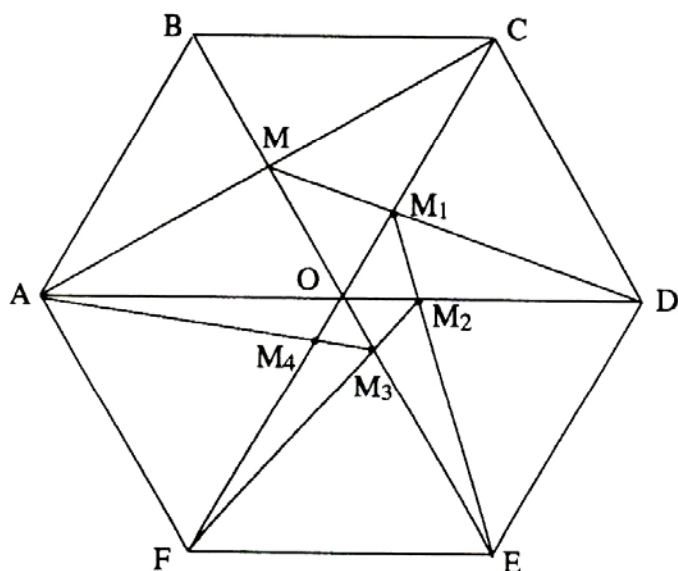
ניתן ליישם דרך פתרון זו, לקבלת כל חלק מקטע נתון a , דהיינו, את הקטעים:

$$\frac{a}{2}, \frac{a}{3}, \frac{a}{4}, \dots \text{ וכו'.$$

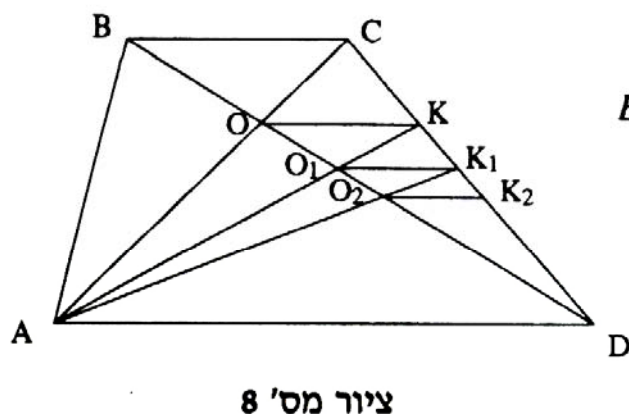
לצורך זה משרטטים מצולע משוכלל שצלעו a ומעבירים את האלכסונים הראשיים הנחתכים בנקודה O . (משושה $ABCDEF$ כמוצג בציור מס' 7). מנקודה זו, יוצאות קרני זווית של 120° וחוצי הזווית שלהן.

ציור מס' 6

ציור מס' 7

תיאור הבנייה - דרך ב'

בונים טרפז כלשהו שאורכי בסיסיו: $AD=a$ ו- $BC=\frac{a}{n}$

(בציור $BC=\frac{a}{3}$).

בטרפז $ABCD$ מקבלים: $OK = \frac{a \cdot \frac{a}{n}}{a + \frac{a}{n}} = \frac{a}{n+1}$

באותו אופן בטרפז $AOKD$ מקבלים: $O_1K_1 = \frac{a \cdot \frac{a}{n+1}}{a + \frac{a}{n+1}} = \frac{a}{n+2}$

בטרפז AO_1K_1D מקבלים: $O_2K_2 = \frac{a \cdot \frac{a}{n+2}}{a + \frac{a}{n+2}} = \frac{a}{n+3}$ וכך הלאה.

הערה: בניית החלק ה- n י, של קטע נתון, בדרך הנדסית, הוצגה במאמר קודם (8) (יש לציין את מס' 2 שבמאמר).

משימה ז' (במשימה זו לא הובא דרך פתרון הבעיה)

בעזרת קטעים נתונים a ו- $\frac{a}{n}$ יש לבנות את הקטעים $\frac{a}{n-1}$, $\frac{a}{n-2}$, $\frac{a}{n-3}$ וכו'.

משימה ח'

בעזרת קטעים נתונים $\frac{a}{n}$ ו- $\frac{a}{n+1}$ יש לבנות קטע a .

תיאור בנייה - דרך א'

בהתייחס לציור 3, אם $BN = \frac{a}{n}$ ו- $BP = \frac{a}{n+1}$ לפי השיטה הראשונה של משימה ה' מקבלים

$$BM=a$$

תיאור בנייה - דרך ב'

בהתייחס לציור מס' 5, בוחרים $AB = \frac{a}{n}$ ו- $CD = \frac{a}{n+1}$, אל סמך השיטה השנייה של

$$FE = \frac{a}{n+1-n} \text{ משימה ה', נקבל:}$$

משימה ט'

$$x = \frac{ab}{ma+nb} \text{ נתונים הקטעים } a \text{ ו-} b \text{ וכן המספרים } m \text{ ו-} n \text{ יש לבנות את הקטע}$$

תיאור הבנייה - דרך א'

משתמשים בציור מס' 3 ומסמנים את הקטעים: $BN = \frac{b}{m}$ ו- $BM = \frac{a}{n}$, מקבלים,

$$BP = \frac{\frac{b}{m} \cdot \frac{a}{n}}{\frac{b}{m} + \frac{a}{n}} = \frac{ab}{ma+nb} \text{ מ.ש.ל.}$$

תיאור הבנייה - דרך ב'

משתמשים בציור מס' 4 ומסמנים את הבסיסים: $BC = \frac{b}{m}$ ו- $AD = \frac{a}{n}$. על-פי ההוכחה של

$$OK = \frac{\frac{a}{n} \cdot \frac{b}{m}}{\frac{a}{n} + \frac{b}{m}} = \frac{ab}{ma+nb} \text{ משימה ד' מקבלים, מ.ש.ל.}$$

משימה י'

$$\frac{1}{x} = \frac{1}{a} + \frac{1}{b} + \frac{1}{c} \text{ או } x = \frac{abc}{ab+ac+bc} \text{ נתונים הקטעים } a, b \text{ ו-} c. \text{ יש לבנות קטע } x \text{ כך ש:}$$

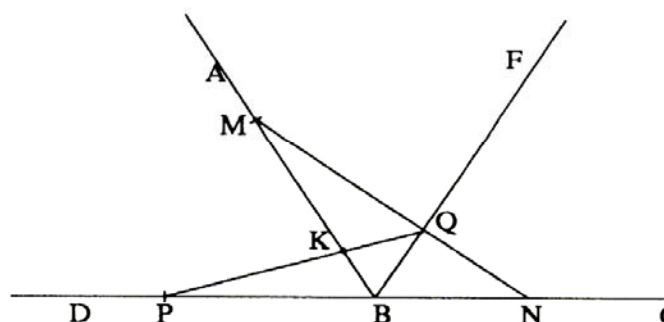
תיאור הבנייה - דרך א'

בונים זווית ABC בת 120° ואת חוצה הזווית שלה BF . מאריכים את השוק BC מעבר לנקודה B . מתקבל ישר CD (ציור מס' 9).

נסמן: $BN=a$, $BM=b$ ו- $BP=c$ הישר MN

חותך את חוצה הזווית BF ונקבל את הקטע

$$BQ \text{ שגודלו } \frac{ab}{a+b}. \text{ באופן דומה הישר } QP \text{ חותך את השוק } AB \text{ ונקבל את הקטע } BK$$

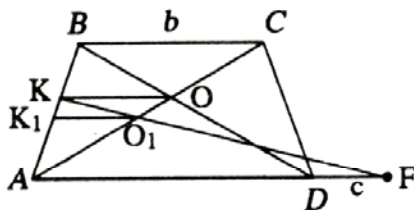
ציור מס' 9

$$BK = \frac{\frac{ab}{a+b} \cdot c}{\frac{ab}{a+b} + c} = \frac{abc}{(a+b)\left(\frac{ab}{a+b} + c\right)} = \frac{abc}{ab + ac + bc}, \text{ שאורכו,}$$

תיאור הבנייה - דרך ב'

נבנה טרפז $ABCD$ שאורכי בסיסיו: $AD=a$ ו- $BC=b$. כבר הוכחנו (משימה ג') ש- $KO = \frac{ab}{a+b}$. נסמן על המשך הישר AD את הנקודה F כך ש- $AF=c$ נקבל טרפז $KOFA$ (ציור מס' 10). נעביר את האלכסון FK והוא חותך את האלכסון AC של הטרפז המקורי בנקודה O_1 . משרטטים K_1O_1 מקביל ל- AD ומקבלים,

$$K_1O_1 = \frac{KO \cdot c}{KO + c} = \frac{\frac{ab}{a+b} \cdot c}{\frac{ab}{a+b} + c} = \frac{abc}{ab + bc + ac}.$$

ציור מס' 10

יישום אחר של הנדסה בלימודי האלגברה הוא הוכחת אי-שוויונים אלגבריים על-ידי בניות הנדסיות. המשימה הבאה היא דוגמא טובה ליישום כזה.

משימה י"א

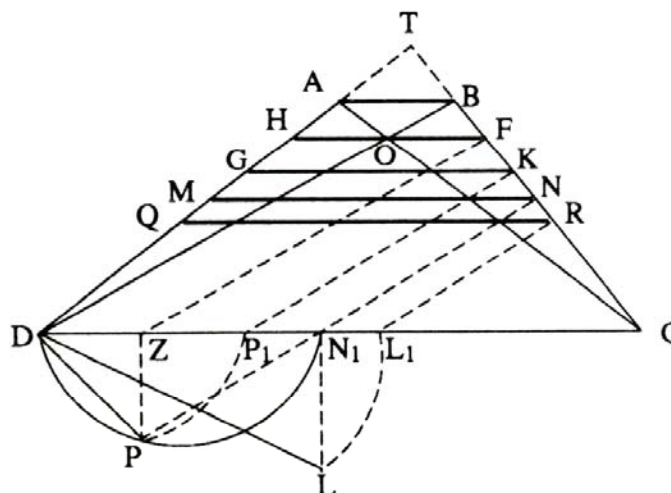
$$\frac{2}{\frac{1}{a} + \frac{1}{b}} \leq \sqrt{a \cdot b} \leq \frac{a+b}{2} \leq \sqrt{\frac{a^2 + b^2}{2}}.$$

להוכיח אי-השוויון:

ו- $a, b > 0$

שתי שיטות הנדסיות להוכחת החלק האמצעי של אי-השוויון, דהיינו, שהממוצע החשבוני גדול מהממוצע ההנדסי אן שווה לממוצע ההנדסי, במאמר (8).

תיאור הבנייה והוכחה

ציור מס' 11

נבנה טרפז כלשהו $ABCD$ שאורכי בסיסיו הם: $AB=a$ ו- $DC=b$ (ציור מס' 11).

ביצוע המשימה:

א. נעביר קטע HF העובר דרך הנקודה O (מפגש אלכסוני הטרפז) ומקביל לבסיסיו.

לפי משימה ג' (תיאור בנייה - דרך ב', ציור 4) מקבלים, $HF = 2HO = \frac{2ab}{a+b} = \frac{2}{\frac{1}{a} + \frac{1}{b}}$

ב. נעביר קטע GK המקביל לבסיס ומחלק את הטרפז המקורי לשני טרפזים דומים: $ABKG$ ו- $GKCD$.

על-פי הגדרת מצולעים דומים מקבלים: $\frac{a}{GK} = \frac{GK}{b} \Rightarrow GK = \sqrt{ab}$

ג. נעביר את קטע האמצעים MN של הטרפז $ABCD$ שאורכו $\frac{a+b}{2}$.

ד. נעביר קטע QR מקביל ל- AB ואשר מחלק את הטרפז לשני טרפזים שווים שטח:

$$S_{\square ABRQ} = S_{\square QRCD}$$

יש להוכיח שמשוויון השטחים נובע ש- $QR = \sqrt{\frac{a^2 + b^2}{2}}$

למטרה זו נמשיך את שוקי הטרפז DA ו- BC עד לנקודת החיתוך שלהם T .
(הערה: להעשרה, כדאי להזכיר בהזדמנות זו את המשפט: "הישר המחבר המשכי שוקי הטרפז עם נקודת חיתוך אלכסוניו, חוצה את בסיסי הטרפז).
נסמן: $S_{\square ABCD} = S_{\triangle ATB} = S_I$

מאחר שהמשולשים TAB ו- TDC דומים, מקבלים:

$$\frac{S_{\triangle TAB}}{S_{\triangle TDC}} = \frac{S_I}{S + S_I} = \frac{a^2}{b^2} \Rightarrow S_I = \frac{a^2 S}{b^2 - a^2}$$

לפי הבנייה (שלב ד') $S_{\square QABR} = S_{\square DQRC} = \frac{1}{2} S$ וכן המשולשים $\triangle TDC$, $\triangle TQR$

דומים זה לזה, זאת אומרת, $\frac{S_{\triangle TQR}}{S_{\triangle TDC}} = \frac{\frac{1}{2} S + S_I}{S + S_I} = \frac{QR^2}{b^2}$ נציב את ערכו של S_I בקשר

$$\frac{\frac{1}{2} S + \frac{a^2 S}{b^2 - a^2}}{S + \frac{a^2 S}{b^2 - a^2}} = \frac{QR^2}{b^2} \Rightarrow QR^2 = \frac{a^2 + b^2}{2} \Rightarrow QR = \sqrt{\frac{a^2 + b^2}{2}}$$

נותר לנו להראות שאכן הקטעים: $MN = \frac{a+b}{2}$, $GK = \sqrt{ab}$, $HF = \frac{2}{\frac{1}{a} + \frac{1}{b}}$

ו- $QR = \sqrt{\frac{a^2 + b^2}{2}}$, נמצאים בטרפז לפי מקומות הופעתם בציור 11, ואחר-כך איך לבנות אותם בציור משותף.

לצורך זה, נסמן על הבסיס DC נקודה N_1 כך ש- $DN_1 = MN = \frac{a+b}{2}$ ולכן $N_1C = \frac{b-a}{2}$

בנקודה N_1 נבנה אנך לבסיס DC ונסמן עליו נקודה כך ש- $N_1L = N_1C$ על-פימשפט פיתגורס נקבל במשולש DN_1L נקבל:

$$DL = \sqrt{\frac{a^2 + b^2}{2}}, \text{ כלומר, } DL^2 = DN_1^2 + N_1L^2 = \left(\frac{a+b}{2}\right)^2 + \left(\frac{b-a}{2}\right)^2 = \frac{b^2 + a^2}{2}$$

מהנקודה D , כמרכז מעגל, נבנה את הקשת $\widehat{LL_1}$ ולכן $DL = DL_1$. על הקטע DN_1 , כקוטר, נבנה חצי מעגל ונסמן עליו את הנקודה P המקיימת $N_1P = N_1L$. היות והמשולש DPN_1 הוא ישר-זווית ($\angle DPN_1 = 90^\circ$), נוכל על-ידי הצבת הקטעים המתאימים

על-פי משפט פיתגורס $DP^2 + PN_1^2 = DN_1^2$ לקבל:

$$DP^2 = \left(\frac{b+a}{2}\right)^2 - \left(\frac{b-a}{2}\right)^2 = ab \Rightarrow DP = \sqrt{ab}$$

מהנקודה D , כמרכז מעגל, נבנה את הקשת $\widehat{PP_1}$, ולכן $DP = DP_1$. מהנקודה P נוריד אנך PZ לבסיס DC על-פי ערך הגובה ביחס ליתר במשולש ישר-זווית נקבל,

$$DZ = \frac{DP^2}{DN_1} = \frac{ab}{\frac{b+a}{2}} = \frac{2}{\frac{1}{a} + \frac{1}{b}}$$

סדר הקטעים

$DP > PZ$ (יתר ביחס לניצב במשולש ישר-הזווית DPZ).

ולכן על-ידי הצבת ערכי הקטעים, מקבלים: $\sqrt{ab} > \frac{2}{\frac{1}{a} + \frac{1}{b}}$

$DN_1 > DP$ (יתר ביחס לניצב במשולש ישר-הזווית DN_1P).

ועל-ידי הצבת ערכי הקטעים, מקבלים: $\frac{b+a}{2} > \sqrt{ab}$

$DL > DN_1$ (יתר ביחס לניצב במשולש ישר-הזווית DN_1L).

על-ידי הצבת ערכי הקטעים, מקבלים: $\sqrt{\frac{a^2 + b^2}{2}} > \frac{b+a}{2}$

צירוף שלוש אי-השוויונים מקיים, $\frac{2}{\frac{1}{a} + \frac{1}{b}} < \sqrt{ab} < \frac{a+b}{2} < \sqrt{\frac{a^2 + b^2}{2}}$ מ.ש.ל.

שוויון יתקיים כאשר $a=b$, דהיינו כשהטרפז המופיע בציור מס' 11 הופך להיות מקבילית. נכונות אי-השוויונים אפשר לראות לפי סדר הנקודות Z, P, N_1, L_1 שעל הבסיס DC .

תיאור הבנייה

בונים תחילה את הקטעים HF ו- MN . אחר-כך את DZ השווה ל- HF ואת DN_1 השווה ל- MN . בניית הקטעים GK ו- QR תיעשה בעזרת הקווים המקבילים (המקווקים) כפי שמתואר בציור מס' 11, בהסתמך על ההוכחות הנ"ל.

סיכום

משימות הבנייה שהוצגו במאמר זה מהוות בסיס למשימות בנייה דומות. בספרי הלימוד מעטות הן הבניות מסוג זה, ועל-כן, ההתעסקות בנושא יכולה להניב כתיבת בעיות בנייה מיוחדות, נוסף על היתרונות והתמורה של ההתמודדות עם פתרון הבעיות.

מראי מקומות

1. Zatel S.I. (1950). On some formulas constructing, **Magazine: Mathematics at school**, No. 3, (in Russian).
2. Zatel S.I. (1968). Geometry illustration of some inequalities, **Magazine: Mathematics at school**, No. 5. (in Russian).
3. N. Altshiller-Court (1952). *Collex Geometry* N.Y..
4. H.S.M. Coxeter (1967) S.L. Creitser. *Geometry Revisited*, Random House and The L.W. Singer Co.
5. Kazarinoff N.D. (1961). *Geometrie Inequalities*, pub. Random House, U.S.A.
6. יקואל ג' (תשנ"ד). מבחני מתכונות במתמטיקה לתלמידי 4 י"ל, הוצאת "משבצת" - ספרי מתמטיקה ת.ד. 5636 ק. ביאליק.
7. יקואל ג' (תשנ"ד). מבחני מתכונות במתמטיקה לתלמידי 5 י"ל, הוצאת "משבצת" - ספרי מתמטיקה ת.ד. 5636 ק. ביאליק.
8. סטופל מ, אוקסמן ו' (תשנ"ו). "בניות הנדסיות ככלי לפיתוח החשיבה והיצירתיות", שאנן - שנתון המכללה הדתית לחינוך, ב', חיפה, עמ' 95.